

**Міністерство освіти і науки
Чернівецький національний університет
імені Ю.Федьковича**

Право соціального забезпечення

Методичні вказівки для студентів юридичного факультету

**Чернівці
ЧНУ
2003**

ББК:

УДК:

Друкується за ухвалою редакційно-видавничої ради
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Право соціального забезпечення: Методичні вказівки для студентів юридичного факультету / Укл.: доц. Орловський О.Я. — Чернівці: ЧНУ, 2003. - с.

Рецензенти: доц. Гетьманцева Н.Д., доц. Боднарук М.І.

Відповідальна за випуск: проф. Шевченко Я.М.

У методичних вказівках викладено основний зміст навчальної дисципліни “Право соціального забезпечення”. Посібник містить методичні рекомендації для вивчення відповідних тем із посиланням на нормативні акти та спеціальну літературу, дається перелік контрольних запитань, теми рефератів та перелік залікових питань.

Для студентів юридичних вузів і факультетів, а також для тих, хто самостійно вивчає дисципліну “Право соціального забезпечення України”.

ББК:

УДК:

© Орловський О.Я., 2003

© Видавництво “Рута” Чернівецького національного університету, 2003

ПЕРЕДМОВА

Утвердження України як правової соціальної держави з ринковою економікою створило об'єктивні передумови реформування системи соціального забезпечення. Перехід до ринкових відносин, висока ступінь диференціації доходів громадян потребують докорінної зміни системи пенсійного забезпечення шляхом впровадження поряд з системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування інституту додаткового пенсійного страхування як перспективної форми соціального захисту громадян похилого віку. При запровадженні інституту пенсійного страхування необхідно вирішити завдання підвищення соціальної захищеності громадян шляхом створення і функціонування ефективних соціально-фінансових інститутів, які дозволяють акумулювати кошти громадян, роботодавців, нарощувати їх шляхом інвестування і спрямовувати на виплату пенсій. Важливо забезпечити цільове використання коштів громадян, вирішити питання пільгових пенсій працівникам певних категорій шляхом їх переведення у сферу недержавного пенсійного забезпечення і створення професійних пенсійних систем як важливої ланки соціального партнерства держави, роботодавців та працівників.

Чинна система пенсійного забезпечення з її однорівневою схемою на засадах солідарності поколінь за ринкових умов вже не відповідає вимогам сьогодення. Її подальше функціонування призведе до збільшення розмірів пенсійних внесків або зменшення розмірів вже встановлених пенсій. З огляду на це основним напрямком реформ пенсійної системи України є запровадження трьохрівневої пенсійної системи: солідарної (обов'язкової), накопичувальної та добровільної недержавної системи, що дозволить підвищити рівень життя пенсіонерів, відновити залежність розміру заробітку і трудового стажу, забезпечити фінансову стабільну пенсійну систему, створити адміністративне управління системою пенсійного забезпечення.

За роки незалежності України проведено велику роботу у напрямку пенсійної реформи. Важливим етапом її реформування стало прийняття Верховною Радою України Основ законодавства про загальнообов'язковий державний страхування, а також спеціальних законів про окремі види державного соціального

страхування. Тому важливим зараз є реальне втілення і виконання норм даних актів, створення ефективного механізму їх дій.

Отже, метою та завданнями даних методичних вказівок є надання допомоги студентам у дослідженні правової природи соціального забезпечення в умовах формування ринкової економіки; розкритті його видів та особливостей їх правового регулювання; дослідженні чинної системи пенсійного забезпечення та окреслення основних шляхів її реформування; аналізі механізму соціального захисту малозабезпечених громадян та охорони материнства і дитинства, а також гарантій його надання, дослідженні форм та методів захисту прав громадян у сфері соціального забезпечення, аналізі міжнародно-правових стандартів у галузі соціального забезпечення.

ТЕМА 1. Поняття, предмет, метод і система права соціального забезпечення

При вивченні даної теми студентам необхідно уявити місце права соціального забезпечення у правовій системі України, зрозуміти його роль та призначення в умовах формування в Україні ринкової економіки. Як самостійна галузь права право соціального забезпечення одержало визнання в юридичній науці лише в 70-ті роки і набуло статусу самостійної навчальної дисципліни у вищих навчальних юридичних закладах. На даний час ця галузь права входить до єдиної системи галузевих дисциплін.

Важливе теоретичне значення студенти повинні приділити розробці **поняття соціального забезпечення як категорії, що має загальнолюдську цінність**. При визначенні поняття соціального забезпечення необхідно звернути увагу на те, що власне термін "соціальне забезпечення" офіційно закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. У ньому записано, що "держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, що включає соціальне страхування".

Соціальне забезпечення представляє собою сукупність суспільних відносин по розподілу централізованих позабюджетних фондів соціального призначення і перерозподілу державного бюджету в цілях задоволення потреб громадян (і членів їх сімей) у випадках втрати джерела засобів до існування, несення додаткових витрат або відсутності необхідного прожиткового мінімуму з об'єктивних соціально-значимих причин, а також надання медичної допомоги,

сприяння сім'ї в утриманні і вихованні дітей, надання інших соціальних послуг і пільг.

Студенти повинні знати стійкі ознаки соціального забезпечення, що лежать в його основі: об'єктивні підстави, що викликають потребу в особливому механізмі соціального захисту, спрямованому на підтримання чи надання певного рівня життєзабезпечення; особливі фонди, джерела соціального забезпечення; особливі способи надання засобів до існування; закріплення правил надання соціального забезпечення у соціальних, правових нормах.

Студенти повинні зрозуміти, що сутність соціального забезпечення найбільш повно відображається в його функціях: економічній, політичній, демографічній, реабілітаційній тощо.

Студенти повинні вміти розрізняти терміни "соціальне забезпечення" та "соціальний захист". При співставленні цих двох термінів звернути увагу потрібно на те, що соціальний захист є поняттям ширшим і містить елементи, які не входять до поняття "соціальне забезпечення". З огляду на це доцільно відносити термін "соціальний захист" до функції держави, яка турбується про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян.

При визначенні поняття "право соціального забезпечення" слід виходити з того, що це **система правових норм, встановлених державою, які регулюють пенсійні та деякі інші відносини щодо забезпечення літніх громадян; в разі непрацездатності, державну допомогу сім'ям з дітьми, а також тісно пов'язані з ними процедурні відносини зі встановлення юридичних фактів і процесуальні відносини по вирішенню спорів.**

Студенти повинні також знати *організаційно-правові форми і види соціального забезпечення*. Основною організаційно-правовою формою є **державне (обов'язкове) соціальне страхування**. Його сутність полягає у покладенні соціального ризику між роботодавцями, найманими працівниками і іншими особами, що підлягають соціальному страхуванню, і державою. Для фінансування державного соціального страхування створені централізовані фонди, які функціонують як позабюджетні фінансові системи.

Іншою формою здійснення конституційного права кожного на грошові виплати і соціальні послуги у встановлених законом випадках є **забезпечення за рахунок прямих асигнувань з бюджету**. Ця форма охоплює спеціальних суб'єктів: державних службовців, військовослужбовців, працівників органів внутрішніх справ тощо.

Ще однією організаційно-правовою формою здійснення соціального забезпечення є **соціальна допомога (підтримка)**, яка представляє собою форм у організації здійснення права на соціальне забезпечення малозабезпеченими громадянами поза зв'язком з трудовою діяльністю і сплатою страхових внесків.

В рамках форм надаються різні види соціального забезпечення: трудові пенсії, страхові допомоги, страхові послуги по наданню безкоштовної медичної допомоги. Видами соціальної допомоги є соціальні пенсії, допомоги біженцям, дотації на придбання ліків, дотації на житлово-комунальні послуги тощо.

Велику вагу при вивченні даної теми потрібно приділити дослідженню предмета права соціального забезпечення. Характеризуючи предмет права соціального забезпечення, необхідно чітко усвідомити, що він тісно пов'язаний зі з'ясуванням питання про те, що таке соціальне забезпечення, які його обсяг та цілі. До предмета права соціального забезпечення повинні належати ті суспільні відносини, які безпосередньо пов'язані з соціальним забезпеченням лише непрацездатних громадян. Студенти повинні чітко відрізнити критерії, що дозволяють відносити до предмета права соціального забезпечення певні відносини. Такими критеріями є: одним з суб'єктів цих відносин є громадянин, а іншим – держава в особі її органів управління; відносини між суб'єктами носять аліментарний характер; через ці відносини забезпечення здійснюється за рахунок фондів для непрацездатних.

Комплекс відносин по соціальному забезпеченню не є однорідним. У ньому можна виділити безпосередньо відносини по розподілу державних позабюджетних фондів соціального призначення і перерозподілу частини державного бюджету. До предмета права соціального забезпечення входять також відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією безпосередньо розподільчих відносин. Це – відносини *по правозастосовчій діяльності*. до них відносяться процедурні відносини по встановленню юридичних фактів, а також процесуальні відносини по вирішенню спорів і розбіжностей у сфері соціального забезпечення.

Особливу увагу при вивченні даної теми студенти повинні приділити питанню про метод права соціального забезпечення, при характеристиці якого слід відзначити обумовленість його специфіки аліментарним характером зобов'язань у відповідних правовідносинах. Соціальну аліментацію можна визначити як спосіб надання матеріального забезпечення і послуг за рахунок централізованих позабюджетних фондів соціального призначення

або частини бюджетних коштів безоплатно для отримувача; безеквівалентно, але нормовано з врахуванням страхового стажу, або оплатно-нееквівалентно і, як правило, на не договірній основі. Крім того, особливістю методу права соціального забезпечення є поєднання централізованого і локального способів встановлення прав і обов'язків суб'єктів.

Право соціального забезпечення має також обґрунтовану систему, за якою норми права соціального забезпечення поділяються на загальну та особливу частини. До загальної частини належать норми, які містять вказівки на сферу впливу і предмет регулювання, основоположні принципи права соціального забезпечення. Особливу частину складають норми, що визначають умови надання окремих видів забезпечення. студенти повинні зрозуміти, що система права соціального забезпечення представляє собою сукупність об'єктивно взаємопов'язаних правових інститутів і норм, розташованих у визначеній структурній послідовності і відповідно до специфіки відносин, що регулюються.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття права соціального забезпечення як галузі права і науки.
2. Назвіть види і форми соціального забезпечення і захисту.
3. Які Ви знаєте групи суспільних відносин, що входять до предмету права соціального забезпечення?
4. В чому полягають особливості методу права соціального забезпечення?
5. В чому полягає відмінність права соціального забезпечення від інших галузей права?
6. Якою є система права соціального забезпечення як галузі права і як науки?

Теми рефератів

1. Місце права соціального забезпечення у правовій системі України.
2. Правова природа соціального забезпечення.
3. Соціальна аліментація у праві соціального забезпечення та її ознаки.

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 36. - Ст. 141.
- Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10.

Спеціальна література:

1. Батыгин К.С. Право социального обеспечения. Общая часть. Учебное пособие. – М., 1995.
2. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять // Право України. – 2002. - №4. – С.35.
3. Болотіна Н. Соціальне право України // Право України: окремі теоретичні проблеми формування та розвитку // Право України. – 2002. - №12. – С.24.
4. Иванова Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод советского права социального обеспечения. – М.: Изд-во МГУ, 1983.
5. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.Л. Право социального обеспечения.- М., 2000.
6. Полупанов М.И. К вопросу о понятии метода права социального обеспечения // Труды ВЮЗИ, 1978. Т.62.
7. Прилипко С. Розмежування права соціального забезпечення і трудового права // право україни. – 1999. - №10. – С.58.
8. Сулейманова Г.В. Социальное обеспечение и социальное страхование. – М.: Экспертное бюро, 1998.
9. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Изд. Третье, переработанное и дополненное. – Х.: Одиссей, 2002.
10. Сивак С. Конституційні гарантії права на пенсійне забезпечення і пенсійна реформа // Право України. – 1997. - №12. – С.70.
11. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення // Право України. – 2002. - №5. – С.24.
12. Сташків Б. Предмет права соціального забезпечення: погляд на проблему // Право України. – 2000. - №9. – С.47.
13. Сташків Б. Метод права соціального забезпечення: його визначення // Право України. – 2000. - №12. – С.37.
14. Сличинський Б. Соціальний захист громадян: проблеми і гарантії // Право України. – 1993. - №3. – С.18.

ТЕМА 2. Джерела права соціального забезпечення

Джерела права соціального забезпечення – це сукупність нормативно-правових актів, що регулюють весь комплекс відносин по соціальному забезпеченню, та встановлюють правам і обов’язки їх учасників.

Класифікувати нормативно-правові акти, які регулюють соціальне забезпечення, можна за рядом ознак: за юридичною силою; за сферою їх дії; за органами, що їх прийняли; за формою актів; за правовими інститутами; за їх дією у часі й просторі.

Студенти повинні зрозуміти, що право соціального забезпечення в умовах формування в Україні ринкової економіки володіє складною системою юридичних джерел, що обумовлено характером правового регулювання даної галузі права. Серед всієї багатоманітної системи джерел права соціального забезпечення можна виділити наступні групи:

1. Першу групу джерел складають **міжнародні договори і конвенції Міжнародної Організації Праці (МОП)**. Норми міжнародних договорів повинні володіти вищою юридичною силою по відношенню до законодавства України. Сюди належать норми Міжнародного пакту про економічні, культурні і соціальні права, Загальної декларації прав людини, Європейської соціальної хартії. До першої групи джерел відносяться також Конвенції та рекомендації МОП. Новими джерелами права соціального забезпечення є норми угод, що укладаються країнами СНД, що встановлюють порядок та умови соціального забезпечення громадян при переїзді з однієї держави СНД в іншу. Студенти повинні знати зміст основних таких угод.

2. Другу групу джерел права соціального забезпечення складають **закони України**. Особливе місце серед них посідає Конституція України, яка закріплює правовий статус громадян у сфері соціального забезпечення. Існує також велика кількість законів, присвячених правовому регулюванню соціального забезпечення. При цьому студенти повинні звернути увагу на те, що для даної галузі права характерною є відсутність єдиного кодифікованого джерела, що врегульовував би весь комплекс суспільних відносин, що складають предмет права соціального забезпечення. Тому на сьогоднішній день права громадян на той чи інший вид соціального забезпечення закріплені в різних законах України.

3. Третю групу складають підзаконні нормативні акти, серед яких особливе місце займають **Укази Президента України** у сфері соціального забезпечення.

4. Четверту групу серед підзаконних актів займають **постанови Кабінету Міністрів України**, що встановлюють порядок застосування норм законів по окремим видам соціального забезпечення (пенсії, допомоги тощо).

Студенти повинні знати, що важливу роль у нормотворчості по соціальному забезпеченні в межах своєї компетенції відіграють міністерства та відомства. Особливе місце серед них посідає Міністерство праці і соціальної політики України, оскільки воно є центральним органом державної виконавчої влади, що здійснює

керівництво по забезпеченню єдиної державної політики у сфері соціального захисту населення.

На сучасному етапі розвитку України важливе значення набувають локальні нормативні акти як джерела права соціального забезпечення. Головна їх мета – це підвищення рівня соціального захисту громадян на відповідних рівнях, а також на рівні конкретного підприємства. Вони передбачають додаткові, більш підвищені заходи соціального захисту громадян порівняно з державними.

Контрольні запитання

1. Дайте поняття джерел права соціального забезпечення.
2. За якими підставами можна класифікувати джерела права соціального забезпечення?
3. Розкрийте значення Конституції України як основного джерела права соціального забезпечення.
4. Які Ви знаєте закони, що відносяться до джерел права соціального забезпечення?
5. В чому полягає єдність і диференціація у праві соціального забезпечення?
6. Якою є роль локальних джерел у сфері права соціального забезпечення?

Теми рефератів

1. Конституція України як основне джерело права соціального забезпечення.
2. Історія становлення та розвитку законодавства України про соціальне забезпечення.
3. Загальна характеристика джерел права соціального забезпечення.

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права / Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня 1996 р. // Права людини, міжнародні договори України, декларації. Документи. - К., 1992. - С. 25-31.
3. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10
4. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998р // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - №46. – Ст.403.

5. Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 01.06.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - №35 – Ст.290.

Спеціальна література:

1. Болотіна Н. Концепція кодифікації законодавства України про соціальне забезпечення // право України. – 1996. - №7. – С.51.
2. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.Л. Право социального обеспечения. Учебное пособие для вузов. – М., 2000.
3. Смирнова М.О. Источники права социального обеспечения // Правоведение. – 1981. - №3.
4. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Изд. Третье, переработанное и дополненное. – Х.: Одиссей, 2002.

ТЕМА 3. Принципи права соціального забезпечення України

При вивченні даної теми студенти повинні насамперед звернути увагу на значення та роль принципів правового регулювання соціального забезпечення, з'ясувати їх правову природу.

Студенти повинні знати підстави для класифікації принципів права соціального забезпечення. Зокрема, за сферою дії принципи прийнято класифікувати в такий спосіб: загальноправові, властиві всім галузям права; міжгалузеві, що відображають загальні риси декількох галузей права; галузеві, що характеризують специфіку конкретної галузі; внутрішньогалузеві, що стосуються окремих інститутів галузі.

Принципи права соціального забезпечення відображають об'єктивно сформовані закономірності розвитку суспільства, стан економіки, впливають зі змісту соціальної політики держави в сфері матеріального забезпечення непрацездатних громадян, дають узагальнену характеристику галузі. Вони не статичні, зі зміною характеру соціально-забезпечувальних відносин змінюються і правові принципи — одні відмирають, інші з'являються, треті, діючи, наповнюються новим змістом.

Під принципами права соціального забезпечення слід розуміти основні ідеї, керівні начала, що, з одного боку, характеризують внутрішню єдність даної галузі права, а другого — вказують основні тенденції її розвитку.

Особливу увагу студентам необхідно приділити вивченню системи принципів права соціального забезпечення, до якої доцільно відносити такі принципи: загальність соціального забезпечення; здійснення соціального забезпечення за рахунок як

страхових платежів, так і коштів бюджету; диференціація видів, умов і рівня забезпечення в залежності від трудового внеску, причин потреби й інших соціально значимих обставин; обов'язок держави гарантувати рівень соціального забезпечення не нижче прожиткового мінімуму; гарантованість соціального забезпечення у випадках, коли людина має потребу в ній в силу обставин, визнаних соціально значимими; різноманітність видів соціального забезпечення; участь громадських об'єднань, що представляють інтереси громадян, у розробці, прийнятті і виконанні рішень з питань соціального забезпечення і захисту прав; універсальність та комплексність при наданні соціального забезпечення.

З'ясувавши поняття та особливості принципів права соціального забезпечення України, студенти повинні зосередити увагу на дослідженні змісту основних з них.

Загальність соціального забезпечення. Конституція України встановлює рівну й однакову для кожного можливість при настанні конкретних соціально значимих обставин отримати визначені види соціального забезпечення незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і соціального стану, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до суспільних об'єднань і інших обставин. В цілому право на соціальне забезпечення по своїй сутності є загальним, тому що поширюється на всіх. Найбільш повно принцип загальності втілений у пенсійному забезпеченні. Загальність соціального забезпечення виявляється в законодавстві, що регулює державну допомогу в вихованні дітей.

Здійснення соціального забезпечення за рахунок як страхових платежів, так і коштів бюджету. Державне соціальне страхування — це основний організаційно-правовий і фінансовий механізм, за допомогою якого відбувається перерозподіл суспільних доходів на користь непрацездатної частини суспільства. Державна система соціального страхування включає пенсійне страхування, медичне страхування, соціальне страхування (страхування через хворобу), страхування зайнятості (страхування на випадок безробіття), від нещасного випадку на виробництві. Фінансову базу вказаних видів страхування складають державні позабюджетні страхові фонди — Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві, Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Ці фонди забезпечують збір і нагромадження обов'язкових до сплати страхових внесків — основного джерела коштів, за рахунок якого фінансуються грошові виплати і послуги,

що надаються працівникам по системі державного соціального страхування.

Паралельно із системою соціального страхування існують види соціального забезпечення, що безпосередньо фінансуються за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів (соціальні пенсії, щомісячні допомоги на дітей, соціальна допомога на дому, соціальне обслуговування в закладах соціального обслуговування, професійне навчання і працевлаштування інвалідів, забезпечення їх засобами пересування, транспортними засобами, протезно-ортопедична допомога й ін.).

Диференціація видів, умов і рівня забезпечення в залежності від трудового внеску, причин потреби й інших соціально значимих обставин. Даний принцип розкривається через правові норми, які встановлюють види соціального забезпечення, умови виплати, розміри. Критерії диференціації можуть носити об'єктивний характер — це природнокліматичні умови, шкідливі, важкі й особливо шкідливі умови праці, або залежати від суб'єктивних властивостей учасників правовідносин, наприклад, фізіологічних особливостей, стану здоров'я (жінки, неповнолітні, інваліди).

Диференціація в соціальному забезпеченні передбачена в залежності від цілого ряду соціально значимих обставин. Студенти повинні знати основні фактори диференціації, їх особливості. Найбільше значення надається такому критерію диференціації, як трудова діяльність. Із визначеною тривалістю трудового стажу зв'язане право на трудову пенсію за віком, по інвалідності внаслідок загального захворювання.

Обов'язок держави гарантувати рівень соціального забезпечення не нижче прожиткового мінімуму. Принцип залежності рівня забезпечення від прожиткового мінімуму означає, що пенсії, допомоги, компенсаційні виплати, різні види соціального обслуговування повинні підтримувати рівень життя тих, хто потребує соціальної допомоги не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму. В даний час даний принцип не реалізується, оскільки жодна з виплат по системі соціального забезпечення, призначувана у фіксованому розмірі або, що порівнюється з мінімальною оплатою праці, такого рівня не досягає (наприклад, мінімальна пенсія за віком, допомоги на дітей, компенсаційні виплати й ін.). Однак це не означає, що держава звільняється від обов'язку гарантувати людині гідний рівень життя. Такий обов'язок впливає як з міжнародних актів в сфері соціального забезпечення, так і зі змісту Конституції України.

Гарантованість надання соціального забезпечення у випадках, коли людина має потребу в ній у силу обставин, визнаних соціально значимими. Зміст даного принципу виражається в тому, що до числа підстав, визнаних державою соціально значимими і які закріплюють обов'язок надати соціальну допомогу, відносяться різні події, що можуть супроводжувати людину протягом усього його життя.

Різноманітність видів соціального забезпечення. Даний принцип знаходить свій вираз в тому, що у випадку настання того чи іншого соціального ризику держава надає соціальну підтримку, допомогу різними способами (грошові виплати, соціальні послуги

Участь громадських об'єднань, що представляють інтереси громадян, у розробці, прийнятті і виконанні рішень з питань соціального забезпечення і захисту їхніх прав. Загальноправовий принцип про право кожного на об'єднання для захисту своїх інтересів і гарантованості свободи діяльності суспільних об'єднань знаходить своє вираження в названому вище галузевому принципі. Зміцненню правового статусу осіб, охоплених сферою соціального забезпечення, сприяє їхня активна позиція у відстоюванні своїх інтересів.

Контрольні запитання

1. Наведіть визначення поняття принципу права соціального забезпечення, розкрийте їх значення.
2. Розкрийте сутність конституційних (основних) принципів права соціального забезпечення.
3. В чому полягає зміст принципів правового регулювання соціального забезпечення?

Теми рефератів

1. Загальні (основні) принципи права соціального забезпечення України.
2. Зміст галузевих принципів права соціального забезпечення України.
3. Характеристика внутрішньогалузевих принципів права соціального забезпечення України.

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 36. - Ст. 141.

2. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10.

Спеціальна література:

1. Астрахан Е.И. Принципы пенсионного обеспечения рабочих и служащих. - М.: Госюриздат, 1961.
2. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития. – М.: Городец, 2000.
3. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Изд. Третье, переработанное и дополненное. – Х.: Одиссей, 2002.

ТЕМА 4. Правовідносини соціального забезпечення

Розглядаючи питання даної теми, потрібно мати на увазі, що правовідносини соціального забезпечення є одним з видів суспільних відносин і особливою формою здійснення права на соціальне забезпечення. Велику увагу студенти повинні приділити дослідженню поняття правовідносини по соціальному забезпеченню, з'ясуванню їх правової природи.

Правовідносини по соціальному забезпеченню - це врегульовані нормами права соціального забезпечення соціально-забезпечувальні відносини громадян (сім'ї) з органами соціального забезпечення, соціального захисту з питань призначення і виплати пенсій, допомог, соціальних компенсацій і надання соціальних послуг у натуральному вигляді. Це юридичні зв'язки суб'єктів права соціального забезпечення, в яких один суб'єкт-громадянин (сім'я) — реалізує свої права на певний вид соціального забезпечення, а другий суб'єкт — орган соціального забезпечення — зобов'язаний забезпечити цю реалізацію.

Студенти повинні знати підстави для класифікації правовідносин по соціальному забезпеченню. Зокрема, всі правовідносини по соціальному забезпеченню можна класифікувати за наступними критеріями:

- 1) **за характером** правовідносин, обумовлених їх метою;
- 2) **за видами** соціального забезпечення (конкретні види пенсій, допомог, соціальних компенсацій і соціальних послуг, що є об'єктом правовідносин);
- 3) **за строками** правовідносин (ті, що тривають постійно; до встановленого терміну (тобто, періодичні) і разові).

Можна також класифікувати правовідносини і **за формами** соціального забезпечення: а) державне соціальне страхування; б) соціальне забезпечення з державного і місцевого; в) додаткові види добровільного страхування (додаткові пенсії, послуги, допомоги).

Виходячи з характеру і цілей, правовідносини по соціальному забезпеченню поділяються на три види:

1) **основні матеріальні** правовідносини по виплаті вже призначених пенсій, допомог, соціальних компенсацій і наданню соціальних послуг;

2) передуючі, як правило, основним **процедурні** правовідносини по встановленню юридичних фактів, їхніх складів для права на визначений вид соціального забезпечення і призначення цього забезпечення або відмови в його наданні;

3) **процесуальні** правовідносини по вирішенню спорів по соціальному забезпеченню.

Процесуальні правовідносини можуть бути двох видів залежно від того, хто є їх другим суб'єктом, що розглядає спір: а) правовідносини громадянина (сім'ї) з вищестоящим органом соціального захисту, якому оскаржуються дії органу нижчестоящого; б) правовідносини громадянина (сім'ї) із судом по розгляду спору, якщо громадянин (сім'я) звернувся до судового органу щодо захисту свого права на соціальне забезпечення.

Основні матеріальні правовідносини є ядром всієї системи правовідносин по соціальному забезпеченню. Процедурні правовідносини обслуговують основні матеріальні правовідносини по соціальному забезпеченню, існують для їх встановлення або зміни. Процесуальні правовідносини виникають лише тоді, коли виникає спір між суб'єктами основних чи процедурних правовідносин і громадянин звертається у вищий орган соціального захисту або у суд.

Всі основні матеріальні правовідносини можна класифікувати **за видами забезпечення** в такий спосіб: 1) пенсійні; 2) по виплаті допомог, соціальних компенсацій; 3) по наданню соціальних послуг.

Кожний із зазначених трьох видів правовідносин можна класифікувати по конкретних видах соціального забезпечення. Так, існують **пенсійні правовідносини** по виплаті призначеної пенсії: а) по старості; б) за вислугу років; в) по інвалідності; г) в разі втрати годувальника;

Цим основним матеріальним пенсійним правовідносинам передують п'ять видів відповідних процедурних правовідносин по

встановленню юридичних фактів для права на даний вид пенсії і винесенню рішення про її призначення.

Усі правовідносини по виплаті допомог і соціальних компенсацій можна класифікувати за видами допомог і компенсацій і строками їх виплати:

Одноразового характеру за виплатою: 1) допомога при народженні дитини; 2) допомога на поховання; 3) допомога працівнику на проїзд для санаторно-курортного лікування; 4) допомога вагітній жінці, що стала на облік у жіночій консультації;

Періодичні за виплатою: 1) допомога по вагітності і пологам; 2) допомога по тимчасовій непрацездатності;

Щомісячні виплати: 1) допомога потерпілим від радіації; 2) допомога сім'ям на дітей до 16-літнього віку; 3) щомісячна допомога за відпустку по догляду за дитиною до 1,5 років; 4) допомога по безробіттю.

Велику увагу при вивченні даної теми потрібно приділити елементам правовідносин по соціальному забезпеченню, зокрема їх суб'єктам, об'єктам, підставам виникнення, зміни та припинення, а також змісту.

Суб'єктом правовідносини по соціальному забезпеченню є його учасник, що володіє суб'єктивними правами й обов'язками відповідно до законодавства про соціальне забезпечення. Щоб стати суб'єктом правовідносини по соціальному забезпеченню, громадянин повинен мати таку передумову для цього, як володіння правосуб'єктністю, що складається з правоздатності (визнаної законом здатності мати права й обов'язки по соціальному забезпеченню), дієздатності (визнаної законом здатності здійснювати вказані права і обов'язки) і деліктоздатності (здатності нести відповідальність за правопорушення в сфері соціального забезпечення).

Суб'єкти права соціального забезпечення — це учасники (суб'єкти) правовідносин по соціальному забезпеченню, що мають соціально-забезпечувальну правосуб'єктність на даний вид забезпечення.

Об'єктом правовідносини по соціальному забезпеченню є конкретне соціальне благо (вид забезпечення), з приводу якого встановлений юридичний зв'язок суб'єктів.

У процедурних правовідносинах по призначенню пенсій, допомог, компенсацій послуг об'єктом є встановлення права на даний вид забезпечення і призначення його або встановлення певного юридичного факту (МСЕК встановлює факт інвалідності).

В основних матеріальних правовідносинах об'єктом буде

реалізація прав на даний вид забезпечення, тобто одержання його грошима або в натуральному вигляді. У процесуальних правовідносинах об'єктом є право, що оспорується.

Підставами виникнення, зміни і припинення правовідносин по соціальному забезпеченню є встановлені законом юридичні факти і їхні склади (тобто їхній комплекс). Юридичні факти в соціальному забезпеченні — це конкретні життєві факти, обставини, закріплені в законодавстві про соціальне забезпечення як такі, що мають визначені правові наслідки для соціального забезпечення за різними видами забезпечення.

Змістом основних матеріальних правовідносин є суб'єктивне право громадянина (сім'ї) вимагати надання йому на. у визначеному розмірі пенсії, допомоги, компенсації чи послуги і обов'язок другого суб'єкта — відповідного органу — надати вид забезпечення у встановленому розмірі.

Змістом процедурних правовідносин є суб'єктивне право громадянина (сім'ї) на процедуру перевірки юридичних фактів і встановлення його права на відповідний вид соціального забезпечення та винесення рішення про його призначення й обов'язок другого суб'єкта — відповідного органу — провести цю процедуру і призначити пенсію чи інший вид забезпечення.

Змістом процесуальних правовідносин є процесуальні дії суб'єктів по розгляду спору про соціальне забезпечення і винесення рішення про відновлення порушеного права громадянина на соціальне забезпечення або відмови у ньому, якщо немає правопорушення.

Студенти повинні знати особливості основних видів правовідносин по соціальному забезпеченню, зокрема пенсійних правовідносин, правовідносин по забезпеченню допомогою, компенсаційними виплатами та пільгами, процедурні та процесуальні соціально-забезпечувальні правовідносини.

Контрольні запитання:

1. Визначте поняття правовідносин у соціальному забезпеченні.
2. Наведіть класифікацію правовідносин у соціальному забезпеченні.
3. Розкрийте специфіку об'єктів та суб'єктів правовідносин у соціальному забезпеченні.
4. В чому полягає загальна і спеціальна правосуб'єктність сторін правовідносин у соціальному забезпеченні?
5. Розкрийте зміст правовідносин у соціальному забезпеченні.

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України . - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10 (із змінами та доповн.).
3. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998р // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - №46. – Ст.403.

Спеціальна література:

1. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. Учебник. – М.: Юрид. лит., 1987.
2. Азарова Е.Г. пособия и льготы гражданам с детьми. – М., 1997.
3. Зайкин А.Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению. - М.: Изд-во МГУ, 1974.
4. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. – М., 1986.
5. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Учебное пособие. – М., 1998.
6. Полупанов М.И. Субъекты советского права социального обеспечения. Сб. науч. Трудов «Развитие трудового права и права социального обеспечения в современный период». – М.: ВЮЗИ, 1986.
7. Право социального обеспечения. Учебник / под ред. К.Н. Гусова. – М.: ООО «ТК Велби», 2002.
8. Прилипко С. Розмежування права соціального забезпечення і трудового права // право україни. – 1999. - №10. – С.58.
9. Субботенко В.А. Процедурные правоотношения в социальном обеспечении. – Томск, 1980.
10. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Изд. Третье, переработанное и дополненное. – Х.: Одиссей, 2002.
11. Сташків Б. Загальна характеристика юридичних фактів у пенсійному забезпеченні // Право України. – 1998. - №1. – С.115.

ТЕМА 5. Система державних органів та їх функції у сфері соціального захисту населення

При вивченні даної теми насамперед слід проаналізувати систему органів управління і їх повноваження в сфері соціального захисту населення.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада України. Вона приймає закони про основи соціального захисту, формах і видах пенсійного забезпечення, затверджує основні показники витрат, що включаються в Державний бюджет, визначає розмір (тариф) обов'язкових страхових внесків підприємств, організацій і громадян. До компетенції Верховної Ради України відносяться питання твердження загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку; заслуховування щорічних послань Президента України; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України. Винятково законами України визначаються права і свободи громадян, гарантії реалізації цих прав і свобод, основні обов'язки громадян..

Важлива роль у розробці соціальної політики належить **Президенту України.** Він затверджує національні програми з питань соціального захисту населення.

До компетенції **Кабінету Міністрів України,** як вищого органу в системі органів виконавчої влади, відносяться питання, пов'язані з реалізацією і дотриманням гарантій прав громадян, передбачених законодавством про соціальний захист, проведенням у життя єдиної соціальної політики. Кабінет Міністрів розробляє і здійснює через систему органів виконавчої влади загальнодержавні програми соціально-економічного розвитку країни, чи приймає затверджує нормативні акти, що регламентують діяльність органів соціального захисту населення.

Студенти повинні зрозуміти, що управління системою соціального захисту має ряд особливостей. Зокрема, тут широко застосовується система нормативів, планування витрат коштів на соціальне забезпечення, що встановлюються в централізованому порядку на загальнодержавному рівні. У централізованому нормативному порядку на державному рівні управління встановлюються всі умови і норми пенсійного забезпечення.

Важлива роль належить також судовим органам. Вони виконують функції захисту прав і законних інтересів громадян у сфері соціального забезпечення.

Велику увагу при вивченні даної теми студенти повинні приділити вивченню правового статусу **центрального і обласних органів виконавчої влади та їх функцій в сфері соціального захисту населення.** Центральним органом виконавчої влади в сфері соціального захисту є Міністерство праці і соціальної політики України. Студенти повинні знати

основні завдання діяльності даного міністерства, серед яких слід виділити, зокрема, участь у формуванні і забезпеченні реалізації державної політики в сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати, нормування і стимулювання праці, охорони й умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, соціально-трудових відносин тощо

З питань соціального захисту населення з Міністерством праці і соціальної політики України тісно співпрацює **Пенсійний фонд України**. Він також є центральним органом виконавчої влади і здійснює управління фінансами пенсійного забезпечення в Україні. Його основною задачею є участь у реалізації державної політики в сфері пенсійного забезпечення і соціального страхування; забезпечення збору й акумулювання коштів, призначених для пенсійного забезпечення, повного і своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій і інших соціальних виплат, що здійснюються з Пенсійного фонду; цільове використання коштів фонду.

Серед системи державних органів у сфері соціального захисту населення потрібно виділити виконавчі органи Автономної Республіки Крим, обласні, Київську і Севастопольську міські **державні адміністрації**. Коло повноважень державних адміністрацій в області соціального забезпечення і соціального захисту населення визначений ст. 23 Закону України від 9 квітня 1999 р. “Про місцеві державні адміністрації”.

Повноваження органів місцевого самоврядування в сфері соціального захисту населення закріплені в Законі України “Про місцеве самоврядування” від 21 травня 1997 р.

Безпосередню роботу із соціального забезпечення виконують у кожному регіоні спеціально створені для цього обласні, а в містах Києві і Севастополі міські **управління праці і соціального захисту населення**. Головне в діяльності обласних управлінь – це організаційна робота із забезпеченням на відповідній території реалізації державної політики в сфері соціально-трудових відносин, безпечної життєдіяльності, оплати, охорони і належних умов праці, зайнятості, пенсійного забезпечення, соціального захисту й обслуговування населення, у тому числі громадян, що потребують допомоги і соціальній підтримці з боку держави.

Основну роботу по соціальному захисту населення на відповідній території здійснюють районні управління праці і соціального захисту населення

Пріоритетним напрямком діяльності районних управлінь є соціальний захист населення, надання соціальної допомоги малозабезпеченим громадянам, а після передачі функцій по призначенню і виплаті пенсій Пенсійному фонду - здійснення контролю за їхнім призначенням і виплатою. Особливе місце в управлінні займає організація прийому громадян і розгляд скарг.

Таким чином, районні управління соціального захисту населення первинним органом, що управляють соціальним забезпеченням. Вони безпосередньо здійснюють захист прав і законних інтересів непрацевдатних, інвалідів, ветеранів війни і праці, малозабезпечених сімей.

Контрольні запитання:

1. Розкрийте систему державних органів, що здійснюють соціальний захист населення.
2. Розкрийте правовий статус Пенсійного фонду України.
3. Сформулюйте основні завдання Міністерства праці і соціальної політики України.
4. В чому полягає специфіка діяльності районних управлінь соціального захисту населення?

Теми рефератів

1. Пенсійний фонд України як основний орган по нарахуванню, призначенню і виплаті пенсій.
2. Правовий статус управлінь соціального захисту населення України.

Література

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України . - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10
3. Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні. – Указ Президента України від 13 квітня 1998 р.// Урядовий кур’єр. – 1998 р. – 23 жовтня.
4. Типове положення про управління соціального захисту населення обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації /Затв. Постановою КМ України № 60 від 12.01.96 // ЗП України. - 1996. - №5. - Ст.171.
5. Типове положення про управління соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації / Затв. Постановою КМ України № 461 від 26.04.96 //ЗП України. - 1996. - № 10. - Ст.308.

6. Положення про Міністерство праці і соціальної політики України: Затверджено Указом Президента України від 30 серпня 2000 року №1035/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. - №40. – Ст..1698.

Спеціальна література:

1. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.Л. Право социального обеспечения. Учебное пособие для вузов. – М., 2000.
2. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Изд. третье, переработанное и дополненное. – Х.: Одиссей, 2002.

Особлива частина

ТЕМА 6. Трудовий (страховий) стаж і вислуга років

Розглядаючи питання трудового стажу, необхідно зосередити увагу на тому, що він має різне значення і зміст стосовно до різних галузей права.

Право на багато видів соціального забезпечення поставлено в залежність від участі громадянина в трудовій чи іншій суспільно-корисній діяльності. Ця залежність одержала юридичне оформлення через інститут трудового стажу. При вивченні даної теми студенти повинні звернути увагу на визначення поняття трудового стажу та на юридичне значення трудового стажу у праві соціального забезпечення. **Трудовий стаж - це тривалість трудової, іншої суспільно-корисної діяльності, а також інших періодів, з якими пов'язане виникнення права на пенсії за віком, по інвалідності і при втраті годувальника внаслідок загального захворювання, на багато видів допомог і деякі соціальні пільги.** Трудовий стаж є одним з необхідних фактів у складному юридичному складі, що породжує виникнення більшості пенсійних правовідносин (за винятком правовідносин по забезпеченню соціальними пенсіями), правовідносин по наданню окремих видів допомог, а також соціальних пільг.

Тривалість трудового стажу самим безпосереднім чином впливає на зміст правомочностей суб'єктів правовідносин, з його тривалістю визначаються розміри трудових пенсій і допомог, обсяг соціальних пільг.

Студенти повинні розуміти роль та значення страхового стажу, його правову природу. У зв'язку з реформою пенсійного забезпечення в Україні інститут трудового стажу втратить своє значення. Його замінить інститут страхового стажу. Проте це буде

відбуватися поступово, без зниження обсягу накопичених прав як в осіб, що вже отримують пенсії, так і в осіб, що мають великий трудовий стаж до моменту введення в дію нового законодавства. У результаті здійснення пенсійної реформи другий рівень у пенсійній системі займе **трудова (страхова) пенсія**, обчислена з врахуванням тривалості страхування, величини страхових внесків і ряду інших факторів. Страховий стаж - це сумарна тривалість періодів трудової діяльності застрахованої особи протягом її життя, за які сплачувалися страхові внески. З цього визначення можна зробити наступні висновки. По-перше, оскільки в страховий стаж включаються тільки періоди трудової діяльності зі сплатою внесків, то непрацюючі особи не можуть вносити внески на державне пенсійне страхування за власною ініціативою. По-друге, якщо трудова діяльність не здійснюється по об'єктивним соціально-значимим причинам (безробіття, хвороба, догляд за дитиною й ін.), ці періоди у страховий стаж зараховуватись не повинні. Для багатьох застрахованих це призведе до скорочення фактичної тривалості страхового стажу в порівнянні з трудовим, а отже, і до зменшення розміру трудової пенсії. Тому в даний час вивчаються можливості внесення внесків за рахунок засобів державного бюджету (за військовослужбовців і прирівняних до них категорій), з Фонду соціального страхування (за тимчасово непрацездатних осіб), з Фонду зайнятості населення (за безробітних).

Студенти повинні знати види трудового стажу та їх особливості, спільні та відмінні риси окремих видів трудового стажу.

Загальний трудовий стаж (ЗТС) - це сумарна тривалість трудової, іншої суспільно-корисної діяльності й інших періодів, зазначених у законі, незалежно від перерв. ЗТС є юридично значимою обставиною в складному складі, що породжує виникнення чи зміну правовідносин у зв'язку з призначенням трудових пенсій за віком, по інвалідності і при втраті годувальника від загального захворювання, а також деяких інших правовідносин у соціальному забезпеченні. Тривалість ЗТС прямо впливає на розміри трудових пенсій. За Законом у загальний трудовий стаж включається будь-яка робота за трудовим договором, робота як члена колгоспу чи іншого кооперативного підприємства; інша робота, на якій працівник підлягав державному соціальному страхуванню; робота (служба) у воєнізованій охороні, в органах спеціального зв'язку чи гірничорятувальної частини, незалежно від її характеру; підприємницька діяльність без утворення юридичної особи, у тому числі в сільському господарстві.

Студенти повинні знати також періоди, які нарівні з роботою в ЗТС включаються до ЗТС.

Спеціальний виробничий стаж (СТС) - це тривалість роботи у визначених умовах праці (важких, шкідливих), на визначених посадах, у визначених природнокліматичних районах країни, на територіях радіоактивно забруднених, і інших періодів, з якими пов'язане пільгове (чи за особливими правилами) забезпечення трудовими пенсіями. Спеціальний трудовий стаж є юридично значимою обставиною в складному факті, необхідному для набуття права на трудову пенсію за віком на пільгових підставах.

Особливим видом СТС є *вислуга років*. На відміну від СТС, вислуга років установленої тривалості служить юридичним фактом, що дає право на пенсію незалежно від віку за умови звільнення з роботи, у зв'язку з якою призначається пенсія.

Реформа обов'язкового пенсійного страхування передбачає припинення обліку СТС для визначення права на пільгову пенсію в зв'язку з переходом на фінансування таких пенсій через професійні пенсійні системи.

Безперервний трудовий стаж (БТС) - це тривалість останньої безперервної роботи, іншої суспільно-корисної діяльності й інших періодів, зазначених у законі. Якщо перерва в трудовій діяльності при переході з однієї роботи на іншу не перевищила встановлених законом термінів і звільнення не викликане винними діями працівника, то БТС не переривається. У соціальному забезпеченні значення надається безперервному трудовому стажу тільки при призначенні допомог по тимчасовій непрацездатності.

Студенти повинні також знати, які існують докази трудового стажу, їх особливості. Трудовий стаж, набутий до реєстрації як застрахованої особи, встановлюється на підставі документів, виданих державними і місцевими органами, організаціями. Після реєстрації як застрахованої особи в Пенсійному фонді України трудовий стаж визначається по відомостях індивідуального обліку.

При відсутності документів про роботу, службу, навчання й іншій діяльності трудовий стаж може підтверджуватися показами свідків.

Основним документом для підтвердження виробничого стажу є *трудова книжка*. При її чи відсутності неточних записах для доведення виробничого стажу можуть прийматися інші документи: довідки, виписки з наказів, відомості на виплату заробітної плати, службові посвідчення, характеристики, профспілкові квитки, послужні і формулярні списки й ін.

При встановленні тривалості трудового стажу за *показами свідків* застосовуються наступні правила: якщо неможливо одержати документи про стаж у зв'язку з воєнними діями, стихійними чи лихами іншими надзвичайними обставинами, то для підтвердження стажу, у тому числі такого, що дає право на пенсію на пільгових умовах і за вислугу років, досить показів двох і більше свідків, що знають заявника по спільній роботі на одному підприємстві, в установі, організації, чи колгоспі одній системі;

- якщо неможливо одержати документи про стаж через повну ліквідацію юридичної особи або відсутності архівних Даних з інших причин, то свідки повинні представити документи про свою роботу за час, у відношенні якого вони підтверджують роботу заявника.

Контрольні запитання

1. Дайте поняття трудового (страхового) стажу та розкрийте його юридичне значення.
2. Які Ви знаєте види трудового (страхового) стажу?
3. Які види суспільно-корисної діяльності включаються до тривалості страхового стажу?
4. З'ясуйте правила і порядок підтвердження страхового стажу.

Теми рефератів

1. Юридичне значення трудового стажу за законодавством України про соціальне забезпечення.
2. Перспективи становлення в Україні страхового стажу.
3. Порядок підтвердження трудового стажу.

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10 (із змінами та доповн.).
3. Правила исчисления непрерывного трудового стажа рабочих и служащих при назначении пособий по государственному социальному страхованию / Утв. Постановлением СМ СССР от 13.04.73 // СП СССР. - 1973. - № 10. - Ст. 51.
4. Про порядок обчислення стажу державної служби - постанова КМ України № 283 від 3 травня 1994 р. // ЗП України. - 1994. - № 8. - Ст.213.

Спеціальна література

1. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. – М.: Книжный мир, 1998.

2. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине. – Х.: Одиссей, 2002.
3. Сулейманова Г.В. Социальное обеспечение и социальное страхование. – М.: Экспертное бюро, 1998.
4. Право социального обеспечения / под ред. К.Н. Гусова. – М.: ООО «ТК Велби», 2002.

ТЕМА 6. Пенсія за віком

При вивченні даної теми студентам необхідно зрозуміти правову природу та соціальне призначення пенсії на сучасному етапі, визначити її ознаки та особливості. Крім того, велику увагу потрібно приділити питанню визначення поняття пенсії.

Проблематичним у цьому зв'язку є насамперед питання про рівень матеріального забезпечення, який повинна підтримувати пенсія. У відповідності зі ст. 46 Конституції України, “пенсії, інші види соціальних виплат і допомог, що є основним джерелом існування, повинні забезпечувати рівень життя не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом”. Це один з найважливіших принципів соціальної політики держави.

Пенсія за віком як правова категорія - це щомісячні виплати з фондів для непрацездатних, що призначаються довічно в розмірах, співвіднесених з минулим заробітком, особам, що займалися протягом встановленого строку суспільно корисною діяльністю і досягли визначеного віку. В усіх визначеннях підкреслюється регулярність, систематичність, періодичність і інші характерні риси пенсії, що визначають її правову природу, і уточнюється перелік випадків, при настанні яких вона виплачується. Отже, ці визначення можуть розглядатися як загальне визначення поняття пенсії, оскільки вони охоплюють основні ознаки пенсії і виражають її сутність.

З урахуванням цих ознак можна дати визначення поняття пенсії за віком: **пенсія за віком - це довічна щомісячна виплата, що є основним джерелом засобів до існування для осіб, що досягли пенсійного віку і мають необхідний трудовий стаж.**

Концепція пенсійної реформи передбачає зміну умов одержання трудових пенсій — введення страхового стажу й обов'язкової сплати страхових внесків у Пенсійний фонд України. Що стосується соціально-економічного призначення пенсії, то воно залишається незмінним - пенсія є основним джерелом засобів до існування для більшості пенсіонерів за віком.

Пенсії за віком диференціюються на окремі види (підвиди) залежно від умов праці, тривалості трудового стажу, спеціальних

(додаткових) юридичних підстав і розміру цих пенсій. **У зв'язку з цим законодавець підрозділяє призначення пенсії за віком на три види: на загальних підставах, пільгових і спеціальних юридичних підставах (умовах).** Загальними правовими підставами (умовами) пенсійного забезпечення за віком є пенсійний вік і трудовий стаж встановленої тривалості. Саме цими двома умовами (віком і стажем) обумовлене право на забезпечення пенсією за віком.

Під пільговим пенсійним забезпеченням потрібно розуміти можливість вийти на пенсію за віком або в більш ранньому віці при загальній незмінній тривалості трудового стажу, або при зниженні вимог до віку і до тривалості трудового стажу. Що стосується спеціальних юридичних підстав призначення пенсії за віком, то вони мають значення для окремих категорій громадян, наприклад, потерпілих від Чорнобильської катастрофи.

Особливу увагу студенти повинні звернути на основні умови та особливості пенсійного забезпечення окремих категорій працівників за віком. Основними умовами пенсійного забезпечення за віком є: досягнення пенсійного віку і наявність визначеного трудового стажу, тобто дві умови. **Першою умовою є вік.** За загальним правилом право на пенсію за віком чоловіка здобувають по досягненні 60 років, а жінки — 55 років. Такі вікові межі встановлені для одержання пенсій тим, хто працював на посадах і професіях зі звичайними умовами праці.

Другою загальною умовою призначення пенсії за віком є стаж роботи. Для призначення повної трудової пенсії за віком необхідний стаж 20 для жінок, 25 років для чоловіків.

Багато категорій працівників мають право на пенсію на пільгових умовах. Студенти повинні знати умови та особливості пільгового пенсійного забезпечення за віком. Пільгові умови встановлені для призначення пенсії за віком працівникам, зайнятим на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці,— за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників і за результатами атестації робочих місць. Їм пенсія призначається, як уже відзначалося, на пільгових умовах при зниженому, пенсійному віці на десять років і скороченому стажі роботи на п'ять років, тобто пенсія призначається чоловікам — по досягненні віку 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, жінкам відповідно — 45 і 15 років.

Особам, зайнятим на роботах зі шкідливими і важкими умовами праці за Списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад

і показників, пенсія за віком призначається чоловікам по досягненні 55 років і стажі роботи не менше 25 років, а жінкам — по досягненні 50 років і стажі роботи не менше 20 років.

Для одержання пенсії за віком на пільгових умовах по Списках робіт № 1 і № 2 не обов'язково, щоб весь стаж, необхідний для призначення такої пенсії, приходився на роботи, перераховані в цих списках. Досить половини спеціального стажу для призначення пільгової пенсії. Для вирішення питання про пільгове пенсійне забезпечення не має значення ні остання виконувана робота перед звертанням за пенсією, ні місцевість, де проживає громадянин.

На пільгових умовах призначаються пенсії за віком працівникам, зайнятим на підземній і відкритій гірській роботі і в металургії. Ці працівники мають право на пенсію — по окремому списку робіт і професій, затвердженому Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років, а працівники ведучих професій (гірники очисного вибою, прохідники, забійники на відбійних молотках і ін.) — не менше 20 років.

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на пенсію.

При дослідженні пенсійного забезпечення за віком потрібно звернути увагу і на особливості пільгового пенсійного забезпечення окремих категорій працівників. Пенсійне забезпечення на пільгових умовах відрізняється деякими особливостями в порівнянні зі звичайними умовами призначення пенсії за віком. Ці особливості виражаються в підставах, що визначають право на пенсію на пільгових умовах. В одних випадках вони виступають у якості спеціальних юридичних підстав надання права на пенсію за віком, а в інші — у виді додаткових вимог до спеціального стажу роботи. І ті й інші впливають з конкретних обставин, передбачених в законі, і обумовлені необхідністю. Наприклад, встановлення законодавцем **права на пільгову пенсію громадянам, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи**, є спеціальною юридичною підставою. З 1 квітня 1991 р. введений у дію Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи», прийнятий 28 лютого 1991 р. Законодавством встановлене коло осіб, що постраждали від Чорнобильської катастрофи, визначений їхній статус, категорії потерпілих і міри соціального захисту. Важливим питанням є встановлення пільгових умов пенсійного забезпечення громадян, що постраждали в цій катастрофі. Відповідно до Закону,

пенсії за віком тим, хто працював чи, що проживав на території радіоактивного забруднення призначаються зі зменшенням загальнозстановленого пенсійного віку. При цьому величина зниження пенсійного віку залежить від статусу і категорії потерпілих.

Пенсійне забезпечення за віком учасників і інвалідів війни і сімей загиблих воїнів. Право на пенсію в цієї категорії громадян виникає при наявності наступних умов: досягнення віку — у чоловіків — 55 років, жінок — 50 років, і стажу роботи відповідно 25 і 20 років, а також наявність спеціальної юридичної підстави — участі в бойових діях, а для інвалідів війни — поранення, чи контузії каліцтва, отриманих при захисті Вітчизни чи при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, зв'язаного з перебуванням на фронті, чи виконанням іншого військового обов'язку. Участь у бойових діях, наявність інвалідності, зв'язаної з військовою службою, повинне бути підтверджено відповідними документами.

Право на пенсію на пільгових умовах мають також батьки і дружина (чоловік) військовослужбовця, що загинув на чи фронті при виконанні іншого військового обов'язку або померлого в період військової служби (які не вступили в повторний шлюб): чоловіка — по досягненні 55 років і при стажі роботи не менш 25 років; жінки — по досягненні 50 років і при стажі роботи не менш 20 років.

Пенсії багатодітним матерям і матерям інвалідів з дитинства. Законодавством встановлене пільгове пенсійне забезпечення жінок, що народили п'ять і більше дітей і виховали їх до 8-річного віку, а також матерів інвалідів з дитинства, що виховали їх до цього віку. Вони мають право на пенсію за віком по досягненні 50 років і при стажі роботи не менше 15 років із зарахуванням у стаж часу догляду за дітьми. При цьому до числа інвалідів з дитинства відносяться також діти-інваліди у віці до 16 років, що мають право на одержання соціальної пенсії.

Право на пенсію за віком на пільгових умовах надається багатодітним матерям незалежно від того, проживали діти разом з чи матір'ю окремо від її (наприклад, у школі-інтернаті). Важливо, щоб кожний з п'яти дітей досяг восьмирічного віку. Смерть дитини після досягнення восьми років не позбавляє мати право на зазначену пенсію. Однак при цьому враховуються тільки рідні діти. Доказом народження дитини даною жінкою служить свідоцтво про народження, у якому вона зазначена матір'ю.

Пільговий порядок пенсійного забезпечення поширюється і на **матерів інвалідів з дитинства**. Їм також надається право на пенсію за віком по досягненні 50-літнього віку і при загальному стажі роботи не менш 15 років. У випадку відсутності матері, коли виховання дитини-інваліда здійснюється батьком, йому призначається пенсія за віком по досягненні 55 років і при стажі роботи 20 років.

Пенсії на пільгових умовах жінкам, зайнятим у сільському господарстві. Законом України “Про пенсійне забезпечення” жінкам, що працюють у сільськогосподарському виробництві і виховали п'ятеро і більш дітей, надане право виходу на пенсію незалежно від віку і трудового стажу.

Право на пенсію на пільгових умовах у залежності від умов виробництва має визначена категорія жінок-робітниць, зайнятих у текстильному виробництві, механізаторами, а також на окремих видах робіт у сільському господарстві.

Студенти повинні звернути увагу на питання про пенсійне забезпечення працівників сільського господарства при переході їх з одного підприємства в інше внаслідок реорганізації сільськогосподарських підприємств (КСП). При рішенні цього питання необхідно керуватися ст. 31 Закону України “Про колективне сільськогосподарське підприємство”. В усіх випадках реорганізації КСП і створення на його базі нових підприємств усі майнові права і обов'язки переходять по акту (балансу) до новостворених підприємств або перерозподіляються між ними у відповідних частках. Найманим робітникам реорганізованого підприємства гарантується дотримання їхніх прав і інтересів відповідно до трудового законодавства України.

Важливою нормою-пільгою пенсійного забезпечення є призначення пенсії за віком при неповному стажі роботи, тобто при меншому стажі, чим 25 і 20 років (відповідно для чоловіків і жінок). Пенсія при неповному стажі без яких-небудь додаткових умов призначається в розмірі, пропорційному наявному стажу. Обчислення пенсії проводиться в такий спосіб: спочатку визначається відповідна повна пенсія. Ця пенсія поділяється на число місяців необхідного повного стажу роботи, отримана сума збільшується на число місяців наявного фактичного стажу роботи (у цьому стажі період понад 15 днів округляється до повного місяця, а період до 15 днів включно не враховується).

Пенсіонер, якому призначена пенсія за віком при неповному стажі, має право на перерахунок пенсії через кожні два роки роботи, виходячи зі стажу, що мається до дня такого перерахунку.

У тих випадках, коли пенсіонер, продовжуючи працювати, здобуває повний стаж, пенсія перераховується за його заявою незалежно від того, скільки часу він проробив після призначення пенсії. Перерахунок виробляється або з заробітку, що був взятий при первісному призначенні пенсії, або з останнього заробітку — на вибір пенсіонера.

Питання призначення пенсії за особливі заслуги перед Україною регулюється Законом України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною”. Встановлено, що такі пенсії призначаються громадянам України, відзначеним почесними званнями “народний”, “заслужений”, державними нагородами України і колишнього Союзу РСР, лауреатам державної премії України і колишнього Союзу РСР. Право на пенсію за особливі заслуги знову набули народні депутати України, депутати колишніх союзних республік, обласних. Київського і Севастопольського міських рад трьох скликань, депутати районних рад у Києві і Севастополі, а також міських рад 4-х скликань, якщо вони не були державними службовцями і не займали виборних і керівних посад у цих радах. Пенсії за особливі заслуги можуть бути призначені Героям України і СРСР, Героям Соцпраці, особам, нагородженим орденом Слави 3-х ступенів, орденом “За службу в Збройних Силах СРСР” 3-х ступенів, чотирма і більш орденами, чотирма і більше медалями “За відвагу”, ветерани Великої Вітчизняної війни, що нагороджені в період бойових дій медалями “За відвагу”.

Пенсії за особливі заслуги також установлені заслуженим спортсменам-переможцям Олімпійських ігор, чемпіонам і рекордсменам світу і Європи, космонавтам і членам льотно-іспитових екіпажів літаків. До числа осіб, яким може бути призначена пенсія за особливі заслуги, відносяться багатодітні матері, що родили 7 і більш дітей і виховали їх до 8-літнього віку, у тому числі усиновлених.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняття пенсії за віком.
2. Які умови виникнення права на пенсію за віком?
3. Який порядок обчислення розмірів пенсії за віком?
4. Розкрийте порядок призначення і виплати пенсії за віком.
5. Який порядок перерахунку пенсії за віком?
6. Які Ви знаєте особливості пільгового пенсійного забезпечення за віком окремих категорій працівників?

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10.

Спеціальна література:

1. Андріїв В. Поняття і класифікація процесуальних гарантій в пенсійному забезпеченні // Право України. – 1998. – 38. – С.47.
2. Буянова М.О., Кондоатьева З.А., Кобзева С.И. Право социального обеспечения. Учебное пособие. – М.: Нолидж, 1997.
3. Право социального обеспечения. Учебник / под ред. К.Н. Гусова. – М.: ООО «ТК Велби», 2002.
4. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине. – Х.: Одиссей, 2002.
5. Сирота І. Трудові і соціальні пенсії: умови їх призначення // Право України. – 1991. – 37. – С.45.
6. Сташків Б. Пенсія як об'єкт правовідносин в соціальному забезпеченні // Право України. – 1998. - №11. – С.89.
7. Стичинський Б. Пенсії за віком за Законом України “Про пенсійне забезпечення” // Право України. – 1992. - №3. – С.27.
8. Стичинський Б. Пенсії за віком: порядок обчислення розміру пенсії, нарахування надбавок і підвищень // Право України. – 1992. - №4-5. – С.32.

Тема 8. Пенсії за вислугу років.

При вивченні даної теми студенти повинні зосередити увагу на визначенні поняття пенсії за вислугу років, з'ясувати її специфічні ознаки та особливості. **Пенсія за вислугу років - це щомісячні виплати з Пенсійного фонду, державного бюджету, інших джерел фінансування, призначувані довічно в розмірі, співвіднесеному з минулим заробітком (винагородою), особам, що мають встановленим законом спеціальний стаж (вислугу років).**

Велику увагу студенти повинні приділити вивченню умов призначення даної пенсії. Для забезпечення пенсіями за вислугу років законодавство надає юридичного значення видам і тривалості спеціального стажу роботи (служби). Тому

найважливішою умовою для призначення пенсії за вислугу років є стаж роботи за спеціальністю. Однак умови призначення пенсії за вислугу років неоднакові. В одних випадках вона призначається незалежно від віку, а в інших - встановлюється вік і стаж.

Коло осіб, що мають право на пенсію за вислугу років, визначене законодавством. Зокрема, це: 1) військовослужбовці і службовці (працівники) органів внутрішніх справ; 2) льотний і льотно-випробувальний склад цивільної авіації; 3) державні службовці, судді, працівники прокуратури і митних органів, науковці, журналісти, спортсмени; 4) окремі категорії фахівців інших галузей народного господарства.

Першій із зазначених категорій працівників пенсії призначаються при наявності обов'язкової вислуги служби і, як правило, незалежно від віку. Іноді в сукупності з віком і іншими обставинами (хворобою, скороченням штатів військових формувань). У другій групі працівників умовою призначення пенсії за вислугу років є наявність спеціального стажу роботи в цивільній авіації і припинення роботи перед зверненням за пенсією. У третій групі працівників право на пенсію виникає при наявності вислуги років, роботи, на посадах, зазначених у законі і досягненні визначеного пенсійного віку. У четвертій групі працівників умовами призначення пенсії за вислугу років є встановлена законодавством робота (професія, спеціальність), її тривалість, а також досягнення визначеного віку або незалежно від віку (плавсклад окремих видів судів, працівники освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення, творчі працівники — артисти, заслужені спортсмени).

Найбільш характерними ознаками пенсії за вислугу років є: професія, посада, тривалість роботи у визначеній галузі народного господарства, залишення роботи, що дає право на цю пенсію, а іноді і визначений вік.

Правила обчислення пенсії за вислугу років визначені як загальним пенсійним законодавством, так і спеціальними нормативними актами про статус і соціальний захист окремих категорій працівників. Існує два способу обчислення розміру пенсії за вислугу років. В одних випадках пенсія за вислугу років (фахівцям народного господарства і іншим категоріям працівників) встановлюється на однаковому рівні, у такому ж розмірі, як і пенсія за віком (55 відсотків заробітку, посадового окладу при стажі роботи 25 років у чоловіків і 20 років у жінок). Якщо стаж роботи перевищує встановлену тривалість, то за кожний повний рік роботи понад неї пенсія збільшується на 1

відсоток заробітку, але не більш 75 відсотків заробітку. В інших випадках пенсія за вислугу років обчислюється в більш високому диференційованому розмірі до заробітку, посадового окладу (80—90 відсотків винагороди в державних службовців, суддів, прокурорських працівників, літнього складу, науковців).

Особливого значення при вивченні даної теми заслуговує питання про **пенсійне забезпечення громадян, що проходили військову службу чи службу в органах внутрішніх справ України**. Право на пенсійне забезпечення визначається наявністю у військовослужбовців і атестованих працівників органів внутрішніх справ визначеної законом тривалості служби, досягнення до дня звільнення з військової служби чи служби в органах внутрішніх справ встановленого віку і обов'язкового звільнення з військової служби чи з органів внутрішніх справ за певними підставами (відставка, запас, хвороба, скорочення штатів і ін.). Залежно від причини звільнення та умов надання права на пенсію за вислугу років встановлюються різні розміри пенсії (від 50 до 90% грошового забезпечення). Так, військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, що мають вислугу 20 років і більше, призначається пенсія в розмірі 50 відсотків, а звільненим у відставку за віком чи станом здоров'я — 55 відсотків відповідних сум грошового забезпечення і за кожний рік вислуги понад 20 років — 3 відсотки грошового забезпечення, але не більш 85 відсотків грошового забезпечення.

Військовослужбовцям, особам середнього, старшого і вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, що мають на день звільнення загальний трудовий стаж 25 років і більше, з яких не менше 12 років і 6 місяців складає військова чи служба в органах внутрішніх справ, що досягли 45-річного віку, призначається пенсія за загальний трудовий стаж 25 років — 50 відсотків і за кожний рік стажу понад 25 років — 1 відсоток відповідних сум грошового забезпечення.

Порядок оформлення пенсій за вислугу років регламентується відомчими наказами Міністерства оборони України і Міністерства внутрішніх справ України.

Право на пенсію за вислугу років мають окремі категорії **працівників авіації і льотно-випробувального складу**. Перелік цих працівників затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 1992 р. До нього входять працівники льотного і льотно-випробувального складу, працівники, що

здійснюють управління повітряним рухом, а також інженерно-технічний склад цивільної авіації, незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств, установ і організацій, у яких вони працюють.

Умовами призначення пенсій літному і льотно-випробувальному складу є наявність визначеного стажу роботи зі спеціальності (вислуги років) і припинення її до звернення за пенсією. До строку вислуги зараховується робота в посадах, що дає право на пенсію за вислугу років. Тривалість вислуги підраховуються по-різному, залежно від виду роботи, нальоту годин і деяких інших показників. Ці показники диференційовані в залежності від ряду умов, наприклад, у залежності від виду літальних апаратів, їхнього типу, характеру роботи. Так, льотному складу цивільної авіації кожні 20 годин нальоту на літаках зараховуються за один місяць вислуги: кожні 12 годин нальоту на вертольотах, в авіації спеціального застосування (санітарні польоти, авіахімічні роботи, патрулювання, аерофотознімання, інші види робіт), на посадах льотного складу, у тому числі в навчальних закладах — за 1 місяць вислуги; один рік роботи в складі літного екіпажа повітряного судна в аварійно-рятувальних підрозділах — за півтора року вислуги.

Працівникам льотно-випробувального складу вислуга років обчислюється в такому порядку один рік служби за два роки за умови здійснення протягом даного року льотних випробувань; один рік роботи на посадах інженерно-технічного складу, при нальоті за рік 120 і більш годин — за два роки, від 50 до 120 годин — за півтора року, менш 50 годин — за один рік; Працівники льотно-випробувального складу мають право на пенсію за вислугу років незалежно від віку (чоловіки при наявності вислуги — 25 років, жінки — 20 років).

Розміри пенсій і порядок їхнього числення для льотних екіпажів і льотно-випробувального складу різні. Льотним екіпажам повітряних судів цивільної авіації (пілотам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-спостерігачам) і бортоператорам, що виконують спеціальні роботи в польотах, призначаються пенсії в розмірі 75 відсотків заробітку, що вони мали перед припиненням роботи в зазначених посадах. Льотчикам-випробувачам, штурманам і парашутистам-випробувачам, у яких не менше двох третин необхідної вислуги приходиться на проведення випробувань літальних апаратів, пенсія призначається в розмірі 85 відсотків заробітку. Це максимальний розмір пенсії за вислугу років працівникам льотно-іспитового складу.

Правом на пенсію за вислугу років користаються працівники літного диспетчерського складу, що здійснюють керування повітряним рухом і мають свідченням диспетчера: чоловіки — по досягненні 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 12 років і 6 місяців роботи з безпосереднього керування польотами повітряних судів; жінки — по досягненні 45 років і при загальному стажі не менше 17 років і 6 місяців, з них не менше 10 років роботи з безпосереднього керування польотами повітряних судів. Працівники льотно-диспетчерського складу можуть вийти на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах: чоловіка — не менше 20 років; жінки — не менше 17 років і 6 місяців.

Ще одна категорія працівників цивільної авіації, що користуються правом на пенсію за вислугу років,— бортпровідники: чоловіки можуть вийти на пенсію за вислугу років по досягненні 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 15 років як бортпровідника; жінки — по досягненні 45 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років як бортпровідника.

Право на пенсії за вислугу років мають також державні службовці, судді, працівники прокуратури та митних органів, науковці, журналісти. *Пенсії державним службовцям* призначаються при наявності загального трудового стажу для чоловіків не менше 25 років, для жінок — не менше 20 років, в тому числі стажу державної служби — не менше 10 років і відповідно досягнення пенсійного віку. Тільки за таких умов може бути призначена пенсія в розмірі 80 відсотків суми посадового (діючого) окладу з врахуванням надбавок і доплат за вислугу років і рангу державного службовця. Розмір пенсії може бути збільшений за кожний повний рік понад 10 років державної служби на один відсоток заробітку, але не більш 90 відсотків посадового окладу з врахуванням надбавок і доплат без обмеження граничного розміру пенсії. Пенсії державним службовцем виплачуються в повному розмірі незалежно від заробітку (доходу), одержуваного після виходу на пенсію. Державний службовець, звільнений з державної служби в зв'язку з засудженням за навмисний злочин, вчинений з використанням свого посадового положення, чи здійсненням корупційного діяння, позбавляється права на одержання пенсії, передбаченої Законом України “Про державну службу”.

Пенсії за вислугу років суддям. Основною умовою призначення пенсії суддям є стаж роботи в посаді судді не менше 20 років і вихід у відставку. Судді, що пішов у відставку, при

наявності відповідного віку і стажу роботи виплачується за його вибором пенсія на умовах держслужби чи звільнене від сплати податку щомісячне довічне утримання у розмірі 80 відсотків заробітної плати працюючого на відповідній посаді судді. За кожний повний рік роботи більш 20 років на посаді судді розмір щомісячного довічного грошового утримання збільшується на два відсотки заробітку, але не більше ніж до 90 відсотків заробітку судді, без обмеження граничного розміру щомісячного довічного грошового змісту (пенсії).

Пенсії працівникам прокуратури. Пенсії прокурорам і слідчим призначаються відповідно до Закону України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 року. Право на пенсію мають прокурори і слідчі, що безпосередньо перед зверненням за призначенням пенсії працювали в органах прокуратури і мають встановлену Законом вислугу років. Від вислуги років і суми місячного заробітку залежить розмір пенсії. Пенсія призначається в розмірі 80% заробітку при загальному стажі роботи 20 років, половина з якого -10 років - повинна бути на посадах прокурорів і слідчих. За кожний повний рік роботи понад 10 років на цих посадах пенсія збільшується на 2%, але не більш 90% від суми місячного заробітку.

Пенсії працівникам митних органів. Митники забезпечуються пенсіями відповідно до Закону України “Про державну службу” при наявності встановленої законодавством вислуги років і досягненні визначеного віку. Відповідно до Митного кодексу України, митники мають право на пенсію: жінки при вислузі 20 років і досягненні віку 50 років, чоловіки — відповідно — 25 років і 55 років при наявності персонального звання. Обчислення розміру пенсії проводиться в процентному відношенні до фактичного заробітку з врахуванням надбавок за персональні звання, вислугу років, знання іноземних мов і т.п., тобто застосовується та ж методика числення пенсії, що і для інших державних службовців.

Пенсії науковцям. Пенсійне забезпечення і соціальний захист науковців здійснюються відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. Розмір пенсії науковцям встановлений на рівні державних службовців, а саме 80 відсотків середньомісячного заробітку, обчисленого за останні два роки роботи перед зверненням за пенсією. Такий розмір пенсії призначається тим науковцям (чоловікам), у яких мається загальний стаж роботи не менше 25 років, у тому числі науковий — 20 років при досягненні пенсійного віку; жінкам — при наявності

загального стажу роботи не менше 20 років, у тому числі наукового стажу не менш 15 років. За кожний повний рік наукового стажу понад встановлену норму пенсія збільшується на один відсоток заробітку, але не більш 90 відсотків середньомісячного заробітку. Пенсійне забезпечення, передбачене Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, поширюється на всі випадки втрати працездатності.

Пенсійне забезпечення журналістів. Журналісти забезпечуються пенсіями в порядку, встановленому Законом України “Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів” від 23 вересня 1997 р. Згідно ст. 16 Закону при нарахуванні пенсії журналісту державного чи комунального засобу масової інформації застосовуються норми, методика і порядок нарахування пенсій державним службовцям. При цьому період роботи в державних і комунальних засобах масової інформації прирівнюється до стажу державної служби.

Пенсії за вислугу років призначаються також **окремим категоріям фахівців інших галузей народного господарства.** Це найбільша група працівників, що користується правом на пенсію за вислугу років. Вона чітко визначена пенсійним законодавством. Сюди відносяться працівники, зайняті в різних галузях народного господарства. Неоднакові і професії цих працівників, і умови призначення їм пенсій. Багатьом з них пенсії за вислугу років призначаються не тільки при наявності визначеного стажу роботи зі спеціальності, але і по досягненні відповідного віку. Хоча, як правило, вік знижений на 5 років у порівнянні з пенсіями за віком. Категорії цих осіб встановлені ст. 55 Закону України “Про пенсійне забезпечення”.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняття пенсії за вислугу років.
2. З’ясуйте умови виникнення права на пенсію за вислугу років.
3. Підстави, умови призначення і розміри пенсії за вислугу років працівникам цивільної авіації.
4. Яким є коло осіб, що мають право на пенсію за вислугу років за Законом України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”?

Література:

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 36. - Ст. 141.

2. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10.
3. Закон України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53. - Ст. 793.
4. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 15. - Ст. 190.
5. Закон України “Про міліцію” від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України - 1991. - № 4. - Ст. 20.
6. Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” від 9 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 29. - Ст. 399.
7. Закон України “Про статус суддів” № 2862-ХІІ від 15 грудня 1992. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 8. - Ст. 56.
8. Закон України “Про державну службу” № 3723-ХІІ від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 52. - Ст. 490.

Спеціальна література:

1. Право соціального забезпечення. Учебник / Под ред. К.Н. Гусова. – М.: ООО «ТК Велби», 2002.
2. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні. – Х.: Одиссей, 2002.

ТЕМА 9. Пенсія по інвалідності

При вивченні даної теми насамперед доцільно визначити поняття пенсії по інвалідності, її специфічні ознаки та особливості. **Пенсії по інвалідності можна визначити як щомісячні грошові виплати непрацездатним з Пенсійного фонду, що призначаються у випадку встановлення медичним органом однієї з трьох груп інвалідності, що потягнула повну чи часткову втрату працездатності.**

Пенсії по інвалідності притаманні спільні риси, характерні для інших видів пенсії. Вона призначається на тривалий чи час безстроково особам, що втратили працездатність, виплачується щомісяця в грошовій формі, залежить від заробітку й обумовлена трудовою діяльністю людини. В основі пенсії по інвалідності, на відміну від пенсії за віком, лежить чітко виражена непрацездатність громадянина. Це означає, що пенсія по інвалідності призначається тільки в результаті перевірки та оцінки медичним органом стану

здоров'я та індивідуальної працездатності людини. Зі встановленням інвалідності зв'язане виникнення права на пенсію.

Студенти повинні знати медичні, соціальні та правові критерії інвалідності. Інвалідність у юридичній літературі визначається як засвідчене медичним органом стан здоров'я, при якому громадянин унаслідок хронічного чи захворювання анатомічних дефектів, що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму, змушений припинити професійну працю або може трудитися при значній зміні звичайних умов праці. Підставою для встановлення інвалідності є стійке порушення функцій організму, що приводить хворого до необхідності припинити професійну працю чи значно змінити умови праці. До значних змін у роботі відносяться ті, котрі приводять до втрати, зниження кваліфікації або різкого скорочення обсягу трудової діяльності. Таким чином поняттям “інвалідність” охоплюються медичні, правові і соціальні критерії, що характеризують втрату працездатності. Під працездатністю розуміється здатність організму людини до праці, залежна від стану її здоров'я. Про інвалідність мова йде тоді, коли розлад функцій організму під впливом хвороби чи внаслідок анатомічного дефекту спричиняють соціальні наслідки — припинення професійної роботи в звичайних чи умовах зміну її, призначення різних видів соціальної допомоги, встановлення пільг.

Інвалідність як категорія непрацездатності має своє законодавче визначення поняття. Так, відповідно до Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” інвалідом вважається особа зі стійким розладом функцій організму, обумовленим захворюванням, наслідком травм або уроджених дефектів, що приводить до обмеження життєдіяльності, необхідності соціальної допомоги і захисту.

Студенти повинні знати порядок встановлення інвалідності. Встановлення інвалідності проводиться медико-соціальною експертною комісією (МСЭК), функції якої регламентуються спеціальною Інструкцією “Про встановлення груп інвалідності”, затвердженій Міністерством охорони здоров'я України за погодженням з Федерацією профспілок України 28 грудня 1991 р. Направлення хворих на огляд у МСЭК видається лікарсько-консультаційною комісією (ВКК) відповідного лікувально-профілактичної установи Міністерства охорони здоров'я України за місцем проживання чи лікування, що підтверджує стійкий або невідворотний характер захворювання. При визнанні хворого інвалідом інвалідність встановлюється з дня надходження в МСЭК документів, на підставі яких приймається відповідне рішення. В

рішенні вказується група і причина інвалідності. Інвалідність класифікується на три групи: перша, друга і третя. Диференціація інвалідності по групах є одним зі способів підходу до цього питання як в Україні, так і в деяких закордонних країнах, де встановлюється тільки відсоток утрати працездатності. Встановлення групи інвалідності залежить від ступеня втрати працездатності. В Інструкції “Про встановлення груп інвалідності” перераховані конкретні анатомічні дефекти і соціальні підстави для встановлення тієї чи іншої групи інвалідності. Встановлення групи інвалідності як юридичного факту має значення для визначення розміру пенсії по інвалідності.

Для пенсійного забезпечення по інвалідності юридичне значення має також причина інвалідності. У деяких випадках для призначення пенсії по інвалідності має юридичне значення час настання інвалідності. Воно вказується в рішенні МСЭК про встановлення групи інвалідності. Законодавством передбачені строки встановлення групи інвалідності. Інвалідність може бути встановлена на визначені строки (1—3 роки) чи безстроково. Документом про встановлення інвалідності є акт обстеження інваліда МСЭК. Такий документ надсилається в районне управління праці і соціальної політики за місцем призначення пенсії і є підставою для розгляду питання про призначення пенсії. Якщо інвалідність працівника є наслідком загального захворювання, то необхідними є документи, що засвідчують стаж роботи. Винятки з цього правила передбачено для осіб, що стали інвалідами внаслідок загального захворювання до досягнення 20 років. Цим особам пенсія встановлюється незалежно від стажу роботи. При настанні інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання документа про стаж роботи не потрібно.

Особливу увагу при вивченні даної теми потрібно зосередити на дослідженні видів та розмірів пенсії по інвалідності, а також умови її призначення. Підставою для призначення пенсії по інвалідності є встановлена медичним органом інвалідність. Пенсія по інвалідності призначається з дня встановлення інвалідності, якщо звернення за нею відбулося не пізніше 3 місяців із дня встановлення інвалідності.

Законодавство про пенсійне забезпечення передбачає два види пенсії по інвалідності в залежності від причин інвалідності: **а) пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання; б) пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання.**

Пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання призначаються незалежно від стажу роботи. Право на таку пенсію мають особи, що підлягають обов'язковому державному соціальному страхуванню, тобто працюючі на умовах трудового найму на всіх виробництвах незалежно від форм власності і видів підприємств і організацій. Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок трапився за обставин і на умовах, перерахованих у ст. 26 Закону України “Про пенсійне забезпечення”: при виконанні трудових обов'язків (у тому числі під час відрядження), а також при здійсненні яких-небудь дій в інтересах підприємства, хоча б і без спеціального доручення; по дорозі на роботу чи з роботи; на території підприємства, або в іншому місці роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), протягом часу, необхідного для упорядкування знаряддя виробництва, одягу і т.п. перед початком чи по закінченні роботи; поблизу підприємства, організації або іншого місця роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), якщо перебування там не суперечило правилам внутрішнього трудового розпорядку; при виконанні державних чи суспільних обов'язків; при виконанні дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної й індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку.

Основний документ для призначення пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва — акт або інший офіційний документ про нещасний випадок, що визнається пов'язаним з роботою. Акт складається за визначеною формою, установленою Положенням про розслідування й облік нещасливих випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2001 р. № 1094.

До трудового каліцтва прирівнюється **професійне захворювання**. Це таке захворювання працівника, що викликане винятково шкідливим впливом виробничих факторів, умов праці на організм людини, властивим певним професіям. Перелік професійних захворювань затверджений спеціальною постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662. Він розроблений у відповідності зі статтею 14 Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності”, від 23 вересня 1999 р. Захворювання, названі в Переліку, можуть відноситися до професійного в тому випадку, якщо виключається можливість

впливу на розвиток даного захворювання інших факторів, не зв'язаних з умовами праці (побутові умови, інфекція й ін.). .

Другим видом пенсії по інвалідності є **пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання**. Для призначення пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання необхідним є стаж роботи. Вимоги до стажу роботи на момент настання інвалідності обумовлені віком інваліда.

Пенсії по інвалідності призначаються з дня встановлення інвалідності. Пенсії призначаються на весь період інвалідності, встановлений МСЭК. Інвалідам-чоловікам старше 60 років і жінкам старше 55 років пенсії по інвалідності призначаються довічно. У випадку зміни групи інвалідності пенсія в новому розмірі виплачується з дня зміни групи інвалідності. При повторному огляді громадянина і визнанні його здоровим пенсія виплачується до кінця місяця, у якому він визнаний здоровим, але не більше, ніж до дня, по який встановлена інвалідність.

Розмір пенсії по інвалідності залежить від ступеня від групи інвалідності. Інвалідам від трудового каліцтва (професійного захворювання) і інвалідам від загального захворювання пенсія встановлюється в однаковому розмірі. Найбільш високі розміри пенсій в інвалідів I групи — 70 відсотків заробітку, трохи нижче — 60 відсотків для інвалідів II групи. Пенсія по інвалідності III групи призначається в розмірі 40 відсотків заробітку.

Студенти повинні знати, що законодавством передбачене дуже важливе правило: якщо в інвалідів є стаж, необхідний для призначення пенсії за віком, у тому числі на пільгових умовах, то пенсія по інвалідності призначається в розмірі пенсії за віком при відповідному стажі роботи.

Пенсії по інвалідності призначаються на весь час інвалідності, установленної МСЭК, а особам пенсійного віку — довічно.

При вивченні даної теми потрібно враховувати і деякі особливості пенсійного забезпечення по інвалідності окремих категорій громадян. Пенсії по інвалідності військовослужбовцям і працівникам органів внутрішніх справ призначаються відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців і осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”. Пенсії по інвалідності призначаються військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, що стали інвалідами, якщо інвалідність настала в період проходження ними служби, чи не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби, або якщо інвалідність настала

пізніше цього терміну, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи захворювання, отриманого в період проходження служби.

Відповідно до Закону “Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи”, пенсії по інвалідності призначаються громадянам, інвалідність яких наступила внаслідок каліцтва чи хвороби, отриманої в результаті Чорнобильської катастрофи.

Контрольні запитання

1. Розкрийте поняття інвалідності. Підстави визнання особи інвалідом.
2. Які умови призначення пенсії по інвалідності на загальних підставах?
3. Які умови призначення пенсії по інвалідності на підставах, встановлених для військовослужбовців?
4. Які розміри пенсії по інвалідності?

Теми рефератів

1. Медичні, правові та соціальні критерії інвалідності.
2. Соціальний захист інвалідів в умовах ринкової економіки.
3. Особливості пенсійного забезпечення по інвалідності окремих категорій громадян.

Література

Нормативні акти:

1. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10 (із змінами та доповн.).
2. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 21. - Ст. 252.

Спеціальна література:

1. Буянова М.О., Кондоатьева З.А., Кобзева С.И. Право соціального обещпечення. Учебное пособие. – М.: Нолидж, 1997.
2. Право соціального обещпечення. Учебник / под ред. К.Н. Гусова. – М.: ООО «ТК Велби», 2002.
3. Сирота И.М. Право соціального обещпечення в Украине. – Х.: Одиссей, 2002.
4. Стичинський Б. Нові пенсії інвалідам та іншим учасникам війни, сім'ям загиблих військовослужбовців // Право України. – 1991. - №2. – С.62.

5. Стичинський Б. Пенсії по інвалідності: порядок їх призначення і виплати // Право України. – 1992. - №7. – С.39.

ТЕМА 10. Пенсія при втраті годувальника

Під пенсією при втраті годувальника розуміються щомісячні виплати з Пенсійного фонду, що призначаються в зв'язку з втратою годувальника непрацездатним членам сім'ї, що знаходились на утриманні померлого, у розмірах, співвіднесених з його минулим заробітком.

Головна особливість пенсії при втраті годувальника полягає в тому, що пенсійне забезпечення членів сім'ї носить похідний характер від права на пенсію іншої особи, що була годувальником. Право на пенсію при втраті годувальника мають всі сім'ї, чії годувальники належали до категорій осіб, що підлягали загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

Студенти повинні знати коло осіб, що мають право на пенсію в зв'язку зі смертю годувальника. До числа членів сім'ї, яким призначається пенсія, відносяться насамперед непрацездатні близькі родичі померлого: діти, у тому числі усиновлені, пасинки і падчерки; брати, сестри, онуки, що не досягли 18 років і не мають працездатних батьків; один з подружжя, батьки, усиновителі, вітчим, мачуха, дід, бабуся померлого. Закон визнає суб'єктом права на пенсію сім'ю в цілому, а не окремих її членів. Хоча до цього право на пенсію визначається щодо кожного її члена.

Найчастіше пенсією забезпечуються діти в зв'язку зі смертю одного чи обох батьків. Права дітей, народжених у шлюбі, визнаному згодом недійсним, прирівнюються до прав дітей, народжених у зареєстрованому шлюбі. Вони мають рівне право з іншими дітьми на пенсію при втраті годувальника. До непрацездатних членів сім'ї, що мають право на пенсію при втраті годувальника, також відносяться батьки (батько, мати), дідусь і бабуся, причому останні — при відсутності осіб, що за законом зобов'язані їх утримувати. При цьому не має значення, коли батьки стали непрацездатними: до чи після смерті годувальника. Усиновителі користуються правом на пенсію нарівні з батьками.

Право на пенсію при втраті годувальника незалежно від віку і фактичного стану працездатності має один з батьків (або подружжя), якщо він зайнятий доглядом за дітьми, братами, чи

сестрами онуками померлого годувальника, що не досягли восьми років, і не працює.

До числа осіб, яким призначається пенсія, входять також деякі інші члени сім'ї — вітчим і мачуха, якщо вони виховували чи утримували померлого пасинка чи падчерки не менше 5 років. У свою чергу пасинок чи падчерка мають право на пенсію, якщо вони не одержували аліментів від батьків.

Основну увагу при вивченні даної теми студенти повинні звернути на три основні умови призначення пенсії при втраті годувальника: смерть годувальника, непрацездатність членів сім'ї та перебування їх на утриманні.

Перша умова — втрата годувальника. Під терміном “втрата годувальника” розуміється смерть, безвісна відсутність, засвідчені у встановленому порядку Рагсом, судом чи іншими органами. Другою умовою призначення пенсії при втраті годувальника є непрацездатність членів сім'ї. Утримання — одна з обов'язкових умов для призначення пенсії при втраті годувальника. Відповідно до законодавства члени сім'ї померлого вважаються такими, що перебували на його утриманні, якщо вони знаходилися на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування. Діти вважаються утриманцями кожного з батьків незалежно від розміру їхнього заробітку чи іншого доходу. Спільне проживання з годувальником не є обов'язковою умовою для визнання утримання.

До додаткових умов призначення пенсій сім'ям можна віднести час і причину смерті годувальника. Пенсія призначається незалежно від того, коли помер годувальник — у період роботи чи після її припинення. Пенсія членам сім'ї померлого годувальника внаслідок загального захворювання призначається, якщо годувальник до дня смерті мав стаж, що був би необхідним йому для встановлення пенсії по інвалідності. Якщо смерть наступила від трудового каліцтва чи професійного захворювання, то членам його

Пенсія при втраті годувальника встановлюється в процентному відношенні до заробітку померлого годувальника. Вона призначається на кожного непрацездатного члена родини в розмірі 30% заробітку годувальника, але не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацездатних.

Загальний розмір пенсії на сім'ю при втраті годувальника залежить від числа членів сім'ї померлого, середнього заробітку і не залежить від причини його смерті (тобто сім'ям, годувальник яких помер внаслідок загального захворювання, і сім'ям, що

втратили годувальника внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, пенсії призначаються в однакових розмірах).

Сім'я, що має право на пенсію, може звертатися за нею в будь-який час після смерті чи встановлення безвісної відсутності годувальника без обмеження яким-небудь строком.

При призначенні пенсії встановлені деякі пільги. Наприклад, для сімей, до складу яких входять круглі сироти, пенсія обчислюється із загальної суми заробітку обох батьків. Пенсія на круглих сиріт і дітей померлої самотньої матері не може бути менше двократного розміру соціальної пенсії на кожну дитину.

Пенсія при втраті годувальника встановлюється на весь період, протягом якого член сім'ї вважається непрацездатним; дітям, братам, сестрам, онукам померлого годувальника - до досягнення 18 років, а якщо вони навчаються у вищому навчальному закладі — до його закінчення, але не більше, ніж до досягнення 23 років.

Для окремих категорій осіб встановлені особливості пенсійного забезпечення при втраті годувальника. Вони полягають в умовах призначення пенсії окремим категоріям сімей. Умови, в свою чергу, залежать від того, за яким нормативним актом встановлюється пенсія, до якої категорії належав померлий годувальник.

Контрольні запитання

1. Розкрийте юридичне значення терміну “втрата годувальника”.
2. Назвіть коло осіб, які мають право на пенсію при втраті годувальника.
3. Розкрийте поняття утримання.
4. Які підстави і умови призначення пенсії на випадок втрати годувальника на загальних підставах?
5. Назвіть підстави і умови призначення пенсії на випадок втрати годувальника-військовослужбовця.
6. В якому розмірі виплачується пенсія на випадок втрати годувальника?

Література

Нормативні акти:

1. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10 (із змінами та доповн.).
2. Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового

складу органів внутрішніх справ” від 9 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 29. - Ст. 399.

Спеціальна література:

1. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития. – М.: Городец, 2000.
2. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Изд. Третье, переработанное и дополненное. – Х.: Одиссей, 2002.
3. Сличинський Б. Пенсії у разі втрати годувальника: умови і порядок забезпечення // Право України. – 1992. - №11. – С.34.

ТЕМА 11. Соціальні пенсії та допомоги непрацездатним і малозабезпеченим громадянам

При вивченні даної теми доцільно провести загальну характеристику соціальних пенсій та підстав їх надання. Соціальні пенсії виділені в спеціальний розділ Закону України “Про пенсійне забезпечення”. Правовий режим надання соціальних пенсій розрізняється за суб'єктивною ознакою залежно від категорії одержувачів пенсії (особи пенсійного віку, інваліди всіх груп, інваліди з дитинства), а також від причин відсутності права на трудову пенсію. Підставою призначення соціальної пенсії є непрацездатність і відсутність права на трудову пенсію. До осіб, що мають право на соціальну пенсію, відносяться інваліди I і II груп, у тому числі інваліди з дитинства, а також інваліди III групи; особи, що досягли пенсійного віку; діти у випадку втрати годувальника; діти-інваліди у віці до 16 років. На відміну від трудових пенсій, розмір яких визначається стажем, заробітком, умовами праці, соціальні пенсії враховують тільки соціальну незахищеність непрацездатних громадян. Розмір цих пенсій диференційований: від 30 до 200 відсотків мінімального розміру пенсії за віком.

Особливу увагу студенти повинні звернути на правову природу **державних соціальних допомог як інституту права соціального забезпечення.**

Допомогу можна визначити як грошову періодичну соціальну виплату, що носить характер державної допомоги громадянам, які надаються у випадках і на умовах, передбачених законодавством, з компенсаційними та іншими цілями. студенти повинні зрозуміти, що в сучасних умовах допомоги стають адресною соціальною допомогою малозабезпеченим непрацездатним громадянам.

Студенти повинні знати також підстави класифікації допомог. Визначальним критерієм такої класифікації є соціально-правові підстави надання допомог, закріплені в чинному законодавстві. Сутність цих підстав визначає не тільки цільове призначення, суб'єктний склад одержувачів, але тривалість виплати допомог.

Однак цільова спрямованість допомог - не єдина їхня класифікуюча ознака. Для інституту допомог характерною ознакою є також тривалість їхньої виплати. За цією підставою допомоги можуть бути поділятися на одноразові, періодичні і щомісячні.

Особливу увагу при вивченні даної теми студенти повинні зосередити на дослідженні порядку і умов призначення окремих видів державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми. Правове регулювання призначення і виплати допомог здійснюється Законом України "Про державні допомоги сім'ям з дітьми" від 21 листопада 1992 р. з наступними змінами і доповненнями. Даний Закон закріплює наступні види державної допомоги сім'ям з дітьми: 1) допомога по вагітності і пологам; 2) одноразова допомога при народженні дитини; 3) допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; 4) допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; 5) допомога на дітей самотніми матерям.

Студенти повинні знати порядок та умови призначення цих видів допомог.

Слід звернути увагу і на питання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, яке регулюється Законом України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" від 21 листопада 2001 року. Право на державну соціальну допомогу мають всі малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України. Для отримання такої допомоги потрібно подати заяву до органу праці і соціального захисту населення або до виконавчого комітету сільської ради.

Контрольні запитання

1. Які підстави призначення соціальної пенсії? Розмір соціальної пенсії
2. Дайте визначення поняття "допомога". В чому полягає відмінність допомоги від інших виплат за системою соціального забезпечення?
3. Назвіть види допомог.
4. За якими підставами може бути проведена класифікація допомог?
5. Який порядок та умови призначення окремих видів соціальної допомоги з сім'ям дітьми?

6. Які умови та порядок призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям?

Література

Нормативні акти:

1. Закон України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми” від 21 листопада 1992 року із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - №5. – Ст.121.
2. Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям” від 1 червня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - №35. – Ст.290.

Спеціальна література:

1. Азарова Е.Г. Пособия и льготы гражданам с детьми (комментарий законодательства). М.: Инфра – М – Норма, 1997.
2. Богатова И.Н. исчисление среднего заработка для оплаты отпусков и больничных. – М.: Приор, 1999.
3. Больничный лист. 3-е издание. – М.: Приор, 1998.
4. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения. Учебное пособие для вузов. 3-е изд. – М.: Книжный мир, 2000.
5. Право социального обеспечения / Под ред. К.Н. Гусова. – М.:ООО «ТК Велби», 2002.
6. Сирота И.М. Право социального обеспечения. Издание третье, переработанное и дополненное. – Харьков: Одиссей, 2002.
7. Сташків Б. Вдосконалення законодавства про допомоги // право України. – 1997. - №7. – С.19.

ТЕМА 12. Допомоги та інші види соціальних послуг працівникам за державним соціальним страхуванням

Допомога по тимчасовій непрацездатності

Пристаюючи до вивчення даного питання насамперед доцільно сформулювати поняття допомоги по тимчасовій непрацездатності, під якою слід розуміти *матеріальну допомогу, що цілком чи частково компенсує заробіток працівнику внаслідок хвороби, травми або в інших випадках, передбачених законодавством.*

Право на допомогу є рівним для всіх працівників, незалежно від виду і тривалості роботи, форми власності підприємства, а також місця проживання та інших обставин. Допомога по тимчасовій непрацездатності видається працівнику замість втраченого заробітку за станом здоров'я, тобто одержання допомоги виключає можливість одержання заробітної плати.

Працівник має право на допомогу, якщо непрацездатність настала в період роботи у роботодавця. Тривалість роботи до настання тимчасової непрацездатності, в основному, значення не має. Однак на розмір допомоги вона впливає, оскільки він ставиться у пряму залежність від загального стажу роботи (страхового стажу). Студенти повинні знати при цьому поняття страхового стажу, а також періоди, які включаються до нього.

Тривалість загального стажу роботи відіграє важливу роль при визначенні розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності. Чим більше страховий стаж, тим вище розмір допомоги. Наприклад, 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу), обчисленої відповідно до законодавства, надається працівникам, що мають страховий стаж понад 8 років. Посилення зв'язку забезпечення допомогою із тривалістю трудової діяльності працівника є одним з важливих моментів реалізації принципу соціальної справедливості.

Таким чином, підставою для забезпечення допомогою є втрата трудової функції працівником. Факт втрати працездатності має вирішальне значення для призначення допомоги. Законодавством встановлено дві види втрати працездатності, що мають юридичне значення: стійка і короткочасна втрата працездатності. Під втратою працездатності при цьому розуміється неможливість працівника за станом здоров'я виконувати будь-яку роботу чи роботу зі спеціальності протягом невеликого проміжку часу. Поняття тимчасової непрацездатності включає втрату здатності до виконання трудових функцій як фактичну (хвороба, трудове

каліцтво, професійне захворювання), так і передбачувану (догляд за хворим членом сім'ї, санаторно-курортне лікування і т.п.).

Особи, що захворіли під час роботи і втратили працездатність, повинні бути звільнені від неї лікувальною установою відповідно до встановлених правил Міністерством охорони здоров'я України. Однак кожен випадок звільнення від роботи за станом здоров'я повинний бути засвідчений лікарняним листом, єдиним документом тимчасової непрацездатності. Лікарняний листок як документ строгої звітності виконує три основних функції: обліку і статистичної звітності; надає право на звільнення (чи неявку) на роботу; є підставою для одержання грошового посібника в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Порядок видачі лікарняних листків регламентується відомчими інструкціями Міністерства охорони здоров'я України. Лікарняний лист є фінансовим документом, на підставі якого виплачується допомога по тимчасовій непрацездатності. Законодавством встановлені визначені правила оформлення лікарняних листків.

Матеріальне забезпечення працівників по тимчасовій втраті працездатності в зв'язку з нещасним випадком на виробництві. Це самостійний вид забезпечення по соціальному страхуванню. Втрата трудової функції, зафіксована лікарняним листом, може відбутися не тільки внаслідок захворювання, але й в результаті трудового каліцтва. Під трудовим каліцтвом розуміється ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку, що стався на виробництві.

Студенти повинні вивчити нове Положення про розслідування і облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затверджене Постановою Кабінету Міністрів від 21 серпня 2001 р. № 1094. Дія цього Положення поширюється на підприємства усіх форм власності і громадян, що займаються підприємницькою діяльністю.

Фінансування страхових виплат здійснює Фонд соціального страхування. Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасних випадків.

Одним з важливих аспектів призначення допомоги є дотримання правил обчислення розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності. Законодавством про соціальне страхування встановлено, що заробіток для обчислення допомоги береться за два останні календарні місяці перед настанням тимчасової непрацездатності. Розмір допомоги визначається в процентному відношенні до заробітку. Виплата повинна здійснюватися в

строки, встановлені для виплати заробітної плати. Якщо лікарняний лист не був пред'явлений вчасно, його можна прийняти та оплатити до закінчення 6 місяців. Допомога по тимчасовій непрацездатності за минулий час може бути видана працівнику не більше, ніж за 12 місяців до дня звернення за допомогою.

Допомога по безробіттю.

Допомога по безробіттю - це періодичні виплати, що надаються протягом встановленого законом строку особам, визнаним безробітними, за рахунок коштів соціального страхування в розмірі, пропорційному страховому стажу і втраченому заробітку. Умови і порядок забезпечення цією допомогою регламентуються Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 р. Даний Закон змінив систему матеріальної підтримки безробітних. Мова йде про надання допомоги тим застрахованим працівникам, що втратили роботу з незалежних від них обставин.

Право на допомогу по безробіттю мають застраховані особи, що протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного чи неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів і сплачували страхові внески.

Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості часу безробіття у відсотках: протягом перших 90 календарних днів безробіття - 100 % середнього заробітку, наступні 90 днів - 80 %, а надалі - 70 %.

При вивченні даної теми студенти повинні звернути увагу і на інші види соціальних послуг за державним соціальним страхуванням. До числа інших видів соціальних послуг, на які має право застрахована особа за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, належать надання працівникам і членам їх сімей путівок у санаторії і будинки відпочинку. Отже, соціальне страхування є не тільки способом матеріального забезпечення працівників при втраті працездатності, але і формою здійснення санаторно-курортного лікування і відпочинку працівників і членів їх сімей. Це впливає з функцій, що виконує соціальне страхування: 1) матеріальне забезпечення при втраті працездатності, при хворобі; 2) охорона здоров'я працівників і членів їх сімей.

За рахунок коштів соціального страхування здійснюється повне чи часткове фінансування дитячих оздоровчих таборів,

студентських баз відпочинку, санаторіїв-профілакторіїв і т.д. Обсяг і види соціальних послуг залежать від наявності коштів у Фонді соціального страхування, що формується за рахунок надходження страхових внесків від роботодавців і працівників.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття “допомога по тимчасовій непрацездатності”.
2. З якими юридичними фактами пов’язане право на допомогу по тимчасовій непрацездатності?
3. Протягом якого строку виплачується допомога по тимчасовій непрацездатності?
4. Які розміри допомоги по тимчасовій непрацездатності?
5. В яких випадках громадянин може бути позбавлений допомоги по тимчасовій непрацездатності?
6. Хто має право на допомогу по безробіттю і в якому розмірі вона встановлюється?
7. Вкажіть строки виплати допомоги по безробіттю.
8. Які визнаєте інші виплати за державним соціальним страхуванням?

Література:

Нормативні акти:

1. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23.09.1999р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №46-47. – Ст.403.
2. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 11.01.2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №.3 – Ст.473.
3. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 02.03. 2000р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №.11 – Ст.47.
4. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування” від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №11. – Ст.47.

Спеціальна література:

1. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения. Учебное пособие для вузов. 3-е изд. – М.: Книжный мир, 2000.

2. Право соціального забезпечення / Под ред. К.Н. Гусова. – М.:ООО «ТК Велби», 2002.
3. Сирота І.М. Право соціального забезпечення. Видання третє, переробане та доповнене. – Харків: Одиссей, 2002.

ТЕМА 13. Гарантії та пільги в системі соціального захисту ветеранів війни, праці і військової служби

Перед початком дослідження питання щодо системи пільг та гарантій студентам доцільно ознайомитися із законодавством про правовий статус і соціальну захищеність ветеранів війни, праці і військової служби. Конституція України значно розширила і поглибила зміст правового статусу громадянина в соціальній сфері, уніфікувала поняття права громадян на соціальний захист, створила необхідні передумови для подальшого розвитку законодавства про соціальну захищеність громадян. Статус ветеранів зведений у ранг спеціальних законів. Він відрізняється деякими особливостями в порівнянні зі звичайним статусом громадян. Ці особливості виражаються в підставах визнання громадянина ветераном війни, праці чи військової служби і у способах їх соціального захисту. Соціальний захист громадянина, що має статус ветерана, представляє собою систему норм права, державних пільг і гарантій, що забезпечують здійснення найважливіших прав і інтересів, ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини.

Студенти повинні знати, що законодавство про соціальний захист виділяє три категорії ветеранів: війни, праці і військової служби.

Ветеранами війни законодавець визнає осіб, що брали участь у захисті Вітчизни або у бойових діях на території інших держав. До таких осіб відносяться: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни.

До **інвалідів війни** належать особи з числа військовослужбовців діючої армії і флоту, партизанів, підпільників, що стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, отриманих при захисті Вітчизни, виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи обов'язків, пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах і інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, у районі воєнних дій на

прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз і аеродромів у період цивільної і Великий Вітчизняної воєн, чи за участю в бойових діях у мирний час.

Учасниками війни визнаються як військовослужбовці, що проходили військову службу в період війни в Збройних Силах колишнього СРСР, так і трудівники тилу, а також інші особи, закріплені законодавством про ветеранів війни.

Правовий статус учасника війни встановлюється районними (міськими) комісіями, що працюють при органах соціального захисту за місцем проживання; статус учасника бойових дій — спеціальними комісіями при військкоматах.

Статус **ветеранів праці** регламентується Законом України “Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 16 грудня 1993 р. Ветеранами праці визнаються громадяни, що сумлінно працювали в народному господарстві, державних установах, організаціях і об'єднаннях, мають трудовий стаж (35 років - жінки і 40 років - чоловіки) і вийшли на пенсію. Крім того, до ветеранів праці відносяться працівники, яким призначені пенсії на пільгових умовах у зв'язку з роботою на особливо шкідливих і особливо важких виробництвах по Списках № 1 і № 2, при наявності, відповідно, загального трудового стажу - по першому Списку в жінок - 25 років і в чоловіків - 30 років, а по другому Списку - у жінок - 30 років і в чоловіків - 35 років. До ветеранів праці відносяться також інваліди I і II груп, що одержують пенсії по інвалідності, якщо вони мають загальний стаж не менше 15 років, всі інші пенсіонери, нагороджені медаллю “Ветеран праці” за законодавством колишнього Союзу РСР.

До ветеранів праці прирівнюється **статус громадян похилого віку**. Особами похилого віку визнаються чоловіки у віці 60 років, жінки 55 років і більше, а також особи, яким до досягнення загального пенсійного віку залишилося не більше півтора років. Статус цієї категорії громадян установлений тим же законом, що і ветеранів праці.

Ветеранами військової служби визнаються громадяни України, що бездоганно прослужили на військовій службі 25 і більше років у календарному обчисленні і звільнені в запас чи у відставку відповідно до законодавства України чи колишнього Союзу РСР, а також інваліди I і II груп, інвалідність яких наступила внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи

захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби.

Основну увагу при вивченні даної теми студенти повинні зосередити на з'ясуванні видів і порядку надання соціальних пільг ветеранам війни, праці і військової служби. Пільгами в даному випадку доцільно визначати надання певним громадянам переваг, часткове звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків (наприклад, податкові пільги, пенсійні пільги та ін.) чи полегшення умов їх виконання.

Студенти повинні зрозуміти, що актуальність питання визначається широким і загостреним суспільним інтересом, що виявляється в даний час до проблеми пільг як форми реалізації принципів соціальної справедливості. Ряд причин, що визначають необхідність існування пільг, пов'язаний з наявністю особливих заслуг перед суспільством, і пільги повинні підкреслювати суспільне визнання цих заслуг. Пільги дозволяють в певній мірі вирішувати соціальні завдання (соціальні пільги). Вони призначені для окремих соціальних груп, що потребують додаткового соціального захисту.

Право на пільги, як і право на основний вид соціального забезпечення - пенсію, встановлюється законодавством, а обсяг наданих пільг залежить від категорії ветеранів. Пільги надаються тільки на підставі Закону і у суворо визначених випадках. Ніхто не може користатися незаконними пільгами.

Студенти повинні проаналізувати об'єм пільг, що надаються відповідним категорія ветеранів, знати їх зміст та порядок надання.

Студенти мають зрозуміти, що багато пільг сьогодні втрачають своє значення, все менше виділяється коштів для їх надання. Виникла необхідність внесення змін у чинне законодавство про соціальні пільги ветеранам війни і праці. Тому в Основних напрямках соціальної політики на період до 2004 року, затверджених Указом Президента України від 24 травня 2000 року, передбачено провести вдосконалення системи соціального захисту ветеранів війни і праці, створення умов, що забезпечують їм повноцінне життя, що гарантують рівні з всіма іншими громадянами можливості для участі в економічному, політичному і соціальному житті держави.

Контрольні запитання

1. Дайте загальну характеристику нормативних актів, що регулюють пільги в соціальному забезпеченні.
2. Яке коло осіб користується пільгами за системою соціального забезпечення?

3. Хто належить до категорії ветеранів війни, праці, військової служби?
4. Які пільги встановлені для інвалідів війни, учасників бойових дій та учасників війни?
5. Які пільги встановлені для ветеранів праці, осіб похилого віку в Україні?
6. Які пільги передбачені для ветеранів військової служби?

Теми рефератів

1. Пільги і компенсації за системою соціального забезпечення в Україні.
2. Правовий статус ветеранів війни за законодавством України про соціальне забезпечення.
3. Соціальний захист інвалідів війни в Україні.
4. Пільги і гарантії ветеранам праці та особам похилого віку в Україні на сучасному етапі.
5. Правовий статус ветеранів військової служби в умовах реформування Збройних Сил України.

Література

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України . - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 21. -Ст. 252.
3. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 15. - Ст. 190.
4. Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” від 9 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 29. - Ст. 399.
5. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 45. - Ст. 425.
6. Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 4. - Ст. 18.
7. Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 16. - Ст. 200.

8. Закон України “Про статус ветеранів військової служби і їх соціальний захист” від 24 березня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 40-41. - Ст. 249.

Спеціальна література:

1. Козлов А.Е. Социальное обеспечение в СССР. – М., 1981.
2. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. – М., 1998.
3. Право социального обеспечения / Под ред. К.Н. Гусова. – М.:ООО «ТК Велби», 2002.
4. Сирота И.М. Право социального обеспечения. Издание третье, переработанное и дополненное. – Харьков: Одиссей, 2002.

ТЕМА 14. Форми і засоби захисту права громадян у сфері соціального забезпечення

При вивченні даної теми студенти повинні усвідомити роль та значення захисту прав громадян у сфері соціального захисту. Основою реального здійснення права громадян на соціальне забезпечення є функціонування системи засобів, спрямованих на охорону цього права від можливих чи дійсних порушень. Усі засоби, за допомогою яких забезпечується реальне здійснення громадянами своїх прав, поділяються на способи охорони і способи захисту суб'єктивних прав.

Захист права громадян на соціальне забезпечення здійснюється в судовому та адміністративному порядку, визначеному законом. Серед них визначальне місце належить Закону України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. і прийнятих на його основі підзаконних актах (постановах Кабінету Міністрів України, інструкціях, наказах і роз'ясненнях Міністерства праці і соціальної політики України). Згідно ст. 104 Закону рішення органу, що призначає пенсію, може бути оскаржене в районну державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування або в суд.

Студенти повинні знати порядок судового захисту прав у сфері соціального забезпечення. Судовий порядок захисту будь-яких прав, включаючи пенсійні, набагато ефективніше, ніж адміністративний. У сучасних умовах звернення до суду з позовом, скаргою чи заявою - один з основних способів захисту права. Об'єктом оскарження є дії тих органів соціального захисту і посадових осіб, до компетенції яких входить вирішення відповідних питань.

До суду можна оскаржити наступні рішення органів соціального захисту: про відмову в призначенні пенсії чи певного виду допомоги; про призначення пенсії не на тих умовах, на яких претендував заявник; про призначення пенсії в конкретній сумі, коли заявник не згодний з її розміром, порядком обчислення його стажу, заробітку і відповідно пенсії; про утримання зайво виплачених пенсій і допомог, заперечуючи як сам факт переплат, так і розмір утримань, або доводячи свою невинність у виникненні переплати; дії працівників органів Пенсійного фонду, пов'язані із затримкою виплати пенсій, із припиненням виплати пенсій, включаючи і стягнення невикрачених сум пенсій з вини органів Пенсійного фонду за минулий час; про перерахунок пенсії, а саме про відмову в перерахунку пенсії, про розмір пенсії при перерахунку; про переведення з одного виду пенсії на інший, включаючи відмову в переведенні, про новий розмір пенсії і т.д.; про відмову встановлення стажу за показами свідків, про тривалість встановленого стажу і т.д.

До суду можна звертатися і з приводу встановлення фактів, необхідних для призначення пенсії, коли їх неможливо підтвердити в позасудовому порядку. Зокрема, суд встановлює факти родинних відносин, перебування на утриманні, реєстрації народження, усиновлення, шлюбу, розлучення і смерті, стану у фактичних шлюбних відносинах, батьківства, визнання батьківства, нещасного випадку на виробництві, якщо це необхідно для призначення пенсії чи одержання допомоги за соціальним страхуванням.

Судом захищається право особи на відшкодування шкоди, заподіяної громадянину неправильним оформленням пенсійних документів з вини роботодавця. Крім того, до суду може бути оскаржена відмова в наданні різних пільг і переваг, заснованих на законах про статус ветеранів війни, праці і військової служби, але таких, які носять загальний, а не індивідуальний характер. Наприклад, не можна оскаржити в суд відмову в наданні пенсіонеру одноразової матеріальної допомоги, коли вона виплачується на розсуд різних державних органів, включаючи органи соціального захисту. Якщо ж пільга носить загальний характер і в законі конкретизовані умови її надання, то тоді відмова в її наданні може бути оскаржена в суді.

Студенти повинні також знати порядок подання та розгляду скарги судом.

Студенти повинні також знати і адміністративний (спеціальний) порядок захисту громадян у сфері соціального

забезпечення.. Основна маса соціальних питань розглядається в адміністративному порядку органами соціального захисту.

Скарга може бути подана до суду або у вищий орган в порядку підпорядкованості. Вищий орган зобов'язаний розглянути її в порядку і строки, встановлені Законом України “Про звернення громадян” від 2 жовтня 1996 р. Про результати він зобов'язаний повідомити зацікавлену особу в місячний строк. У випадку одержання незадовільної відповіді громадянин вправі звернутися зі скаргою до суду, тобто право подання скарги до суду за ним зберігається.

Крім даного спеціального порядку оскарження рішень органів соціального захисту можливі звернення громадян зі скаргою і в органи, яким підпорядковане управління соціального захисту, тобто в районну державну адміністрацію чи у відповідний орган місцевого самоврядування. Функції цих органів в сфері розгляду скарг визначені законодавством.

До числа найбільш типових причин, що породжують скарги із соціальних питань, можуть бути віднесені наступні: ненадання сприяння заявнику при оформленні пенсії; перевищення повноважень окремими працівниками управлінь соціального захисту; ігнорування юридичних фактів, що мають значення для соціального забезпечення; подання скарги в некомпетентні органи; бюрократизм і тяганина.

Прокурорський нагляд за законністю і правильністю розгляду скарг громадян здійснюють органи прокуратури. Прокурор може вимагати надання будь-якого акту органу захисту або посадової особи цього органу, перевірити дотримання законодавства в органах, що здійснюють соціальний захист. За виявленими фактами порушень законодавства прокурор зобов'язаний відповідним чином реагувати, а в необхідних випадках притягти до відповідальності винну посадову особу.

Обрання засобів і способів захисту права на соціальне забезпечення залежить від конкретних обставин. Власник порушеного права може скористатися не будь-якою, а цілком конкретною формою захисту свого суб'єктивного права, встановленою законодавством.

Контрольні запитання

1. Які існують способи захисту прав громадян в сфері соціального забезпечення?
2. Розкрийте судовий порядок захисту прав громадян у соціальній сфері.

3. Який механізм судового розгляду спору щодо порушеного права громадян у сфері соціального забезпечення?
4. В чому сутність адміністративного (спеціального) способу захисту прав громадян у соціальній сфері?
5. Які повноваження органів прокуратури по захисту прав громадян у сфері соціального забезпечення?

Теми рефератів

1. Судовий захист прав громадян у сфері соціального забезпечення: завдання та порядок здійснення.
2. Адміністративний спосіб захисту прав громадян у соціальній сфері.

Література

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України . - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільний процесуальний кодекс України / Верховний суд України; Відп. ред. В.Т. Маляренко. - Київ: Юрінком Інтер, 2001
3. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10.
4. Закон України “Про звернення громадян” від 2 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної ради України. – 1996. - №47. – Ст.256.
5. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди / Постанова Пленуму Верховного Суду України №6 від 27.03.1992р. із змінами // збірник постанов пленуму Верховного суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х.: Одиссей, 2002.

Спеціальна література:

1. Право соціального забезпечення / Под ред. К.Н. Гусова. – М.:ООО «ТК Велби», 2002.
2. Приходько С. Вдосконалення сфери соціального захисту громадян з огляду на адміністративну реформу в Україні // Право України. - 2002. - №9. – С.30.
3. Сирота И.М. Право соціального забезпечення. Издание третье, переработанное и дополненное. – Харьков: Одиссей, 2002.

ТЕМА 14. Міжнародно-правове регулювання соціального забезпечення (загальна характеристика)

Нові нормативні акти в сфері соціального забезпечення і прийняті рішення повинні відповідати загальносвітовим стандартам

прав людини і міжнародним нормам соціального забезпечення.

На сучасному міжнародно-правовому регулюванні соціального забезпечення ґрунтується Конституція України. У ст. 3 Конституції України закріплюється, що людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю. Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина визнається основним обов'язком держави. Основні права і свободи людини невідчужувані і належать кожному від народження.

Міжнародні норми, що стосуються відносин у сфері соціального забезпечення, спрямовані на те, щоб вдосконалити саму систему внутрішнього національного права соціального забезпечення. При цьому обов'язок держави-члена Міжнародної організації праці (МОП) внести зміни у свою систему права відповідно до Конвенцій МОП виникає лише остільки, оскільки їх норми містять, як правило, більш пільгові умови, ніж норми внутрішнього законодавства. Тому трансформація міжнародних норм про соціальне забезпечення має визначену специфіку.

Після прийняття Конституції України спір про можливість прямого застосування міжнародних норм одержав своє вирішення. На конституційному рівні були закріплені пріоритети міжнародних норм над внутрішньодержавними. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори України є складовою частиною її правової системи. Якщо міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Студенти повинні усвідомити, що сутність міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення складають насамперед ідеї правового захисту вищих цінностей суспільства і держави, а саме прав і свобод людини, її честі і гідності в сфері соціального забезпечення.

Міжнародні норми в сфері соціального забезпечення містяться в різних міжнародних багатосторонніх і двосторонніх угодах, а також в актах рекомендаційного характеру.

Формою міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення є конвенції і рекомендації МОП. Розробка і прийняття міжнародних норм являє собою найважливішу функцію МОП.

Конвенції є юридичними документами, що мають силу міжнародного договору, правовий статус якого визначають порядок укладення, дії, зміни і припинення міжнародних зобов'язань, умови їх дійсності. Конвенція набирає сили за умови її ратифікації не менше, ніж двома державами - членами МОП. У кожній державі -

члені МОП Конвенція набуває юридичної сили з моменту ратифікації її вищим органом державної влади. Конвенції покладають на державу, що їх ратифікує, міжнародно-правові обов'язки, тоді як рекомендації таких обов'язків не створюють.

Норми МОП в сфері соціального забезпечення спрямовані насамперед на встановлення принципу рівноправності. Рівноправність є основним принципом у Конвенції № 19 МОП "Про рівноправність в сфері відшкодування при нещасних випадках" Крім того, принцип рівноправності встановлений в сфері соціального забезпечення також у Конвенціях № 102 і 118 МОП.

МОП вирішує поставлені перед нею задачі, розробляючи і приймаючи конвенції і рекомендації, що встановлюють міжнародні норми, керуючись у своїй діяльності наступними найважливішими принципами: 1) універсальності; 2) тристоронності (трипартизму); 3) поєднання розроблення і прийняття норм із контролем за їх дотриманням.

У праві соціального забезпечення існують конвенції і рекомендації, що носять загальний характер, а також по окремих видах виплат.

Контрольні запитання

1. Що розуміється під міжнародно-правовим регулюванням соціального забезпечення?
2. Якими основними проблемами займається МОП?
3. Розкрийте співвідношення міжнародно-правового і внутрішньодержавного регулювання соціального забезпечення.
4. Покажіть вплив норм МОП на національне законодавство і соціальну політику держав-членів.
5. Розкрийте Конвенції МОП, що містять норми загального характеру.

Теми рефератів

1. Роль та значення МОП у правовому регулюванні соціального забезпечення.
2. Міжнародно-правові стандарти у сфері соціального забезпечення.

Література

Нормативні акти:

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР)У. - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права / Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня

1996 р. // Права людини, міжнародні договори України, декларації. Документи. - К., 1992. - С. 25-31.

Спеціальна література:

1. Гусов К.Н., Курилин М.Н. Международно-правовое регулирование труда. – М., 1992.
2. Киселев И.Я. Международный труд. – М.: Юристъ, 1997.
3. Маульская Е.Е., Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения. Учебное пособие. – М., 2000.
4. Международная организация труда. Конвенции и рекомендации. В 2-х томах. – Женева, 1991.

Додаток №1.

Перелік нормативних актів та спеціальної літератури, що рекомендуються для вивчення курсу “Право соціального забезпечення України”

Нормативні акти

1. Конституція України – Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 36. - Ст. 141.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права / Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня 1996 р. // Права людини, міжнародні договори України, декларації. Документи. - К., 1992. - С. 25-31.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільний процесуальний кодекс України / Верховний суд України; Відп. ред. В.Т. Маляренко. - Київ: Юрінком Інтер, 2001
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року №2947 – 111 // Юридичний вісник України. – 23-29 листопада 2002 року. - №47.
5. Кодекс законів про працю України. – Київ, 2002.
6. Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 16. - Ст. 200.
7. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 21. -Ст. 252.
8. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 3. - Ст. 10.
9. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998р // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - №46. – Ст.403.

10. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23.09.1999р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №46-47. – Ст.403.
11. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 11.01.2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №.3 – Ст.473.
12. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 02.03.2000р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №.11 – Ст.47.
13. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування” від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №11. – Ст.47.
14. Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” від 21.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - №.5 – Ст.21.
15. Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 01.06.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - №.35 – Ст.290.
16. Закон України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53. -Ст. 793.
17. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 15. - Ст. 190.
18. Закон України “Про статус ветеранів військової служби і їх соціальний захист” від 24 березня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 40-41. - Ст. 249.
19. Закон України “Про міліцію” від 20 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України - 1991. - № 4. - Ст. 20.
20. Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” від 9 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 29. - Ст. 399.
21. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 45. - Ст. 425.

22. Концепція соціального забезпечення населення України / Схвалена постановою Верховної Ради України від 21.12.93 // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 6. - Ст. 31.
23. Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 4. - Ст. 18.
24. Закон України “Про державну службу” № 3723-ХІІ від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 52. - Ст. 490.
25. Закон України “Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії” від 5 жовтня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 16. - Ст. 409.
26. Закон України “Про прожитковий мінімум” від 15 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 38. - Ст. 348.
27. Закон України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною” від 1 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 35. - Ст. 289.
28. Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів” від 23 вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 50. - Ст. 302.
29. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 1 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 2-3. - Ст. 223.
30. Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам” від 16 листопада 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 1. - Ст. 2.
31. Правила исчисления непрерывного трудового стажа рабочих и служащих при назначении пособий по государственному социальному страхованию / Утв. Постановлением СМ СССР от 13.04.73 // СП СССР. - 1973. - № 10. - Ст. 51.
32. Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні. – Указ Президента України від 13 квітня 1998 р.// Урядовий кур’єр. – 1998 р. – 23 жовтня
33. Про соціальний захист населення в умовах лібералізації цін / Указ Президента України від 27 грудня 1991 р. // Урядовий кур’єр. - 1992. - 1 січня.
34. Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року / Указ Президента України від 24 травня 2000 року

- № 717/ 2000 // офіційний вісник України. – 2000. - №21. – Ст.858.
35. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей / Указ Президента України від 30 грудня 2000 року №1396 / 2000 // Офіційний вісник України. – 2001. – №1-2. – Ст.17.
 36. Інструкція Міністерства охорони здоров'я України від 28.12.91 “Про встановлення груп інвалідності” // Соціальне забезпечення в Україні: Зб. Законодавчих актів та офіційних документів. - Вип. 2. - К., 1992. - С.60-64.
 37. Положення про Пенсійний фонд України: Затверджено Указом Президента України від 1 березня 2001 року №121/2001 // Офіційний вісник України. - 2001. - № 9. - Ст.350.
 38. Про затвердження Положення про медико-соціальну експертизу і Положення про індивідуальну програму реабілітації інвалідів - постанова КМ України № 83 від 22 лютого 1992 р. // ЗП України. - 1992. - № 3. - Ст. 68.
 39. Положення про Міністерство праці і соціальної політики України: Затверджено Указом Президента України від 30 серпня 2000 року №1035/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. - №40. – Ст..1698.
 40. Про затвердження списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах - постанова КМ України № 162 від 11 березня 1994 р. // Інформ. Бюл.Мністерства праці України // Людина і праця. - 1994. - № 6.
 41. Типове положення про управління соціального захисту населення обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації /Затв. Постановою КМ України № 60 від 12.01.96 // ЗП України. - 1996. - №5. - Ст.171.
 42. Типове положення про управління соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації / Затв. Постановою КМ України № 461 від 26.04.96 //ЗП України. - 1996. - № 10. - Ст.308.
 43. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя - постанова № 9 Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. (окреме видання).
 44. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди / Постанова Пленуму Верховного Суду України №6 від 27.03.1992р. із змінами //

збірник постанов пленуму Верховного суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х.: Одісей, 2002.

Конвенції і рекомендації Міжнародної Організації праці

а) Загального характеру

1. Конвенція № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1962р.)
2. Конвенція № 117 про основні цілі і норми соціальної політики (1962р.)
3. Конвенція № 118 про рівноправність у соціальному забезпеченні (1962р.)
4. Конвенція № 157 про збереження прав в галузі соціального забезпечення (1982р.)
5. Рекомендація № 167 про збереження прав в галузі соціального забезпечення (1983 р.)

б) По окремим видам виплат

6. Конвенція № 17 про відшкодування працівникам при нещасних випадках на виробництві (1952р.)
7. Конвенція № 24 про страхування по хворобі у промисловості (1927р.)
8. Конвенція № 35 про страхування по старості у промисловості (1933р.)
9. Конвенція № 44 про безробіття (1934р.)
10. Конвенція № 48 про збереження за мігрантами прав на пенсію (1935р.)
11. Конвенція № 69 про медичне обслуговування (1944р.)
12. Конвенція № 130 про медичну допомогу і допомоги по хворобі (1969р.)
13. Конвенція № 159 про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів (1983).
14. Рекомендація № 168 про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів (1983 р.)

Спеціальна література

1. Андріїв В. Поняття і класифікація процесуальних гарантій в пенсійному забезпеченні // Право України. – 1998. – 38. – С.47.
2. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР: Учеб. пособие. - М.: Юрид. лит., 1987. - С.31.
3. Андреев В.С. Социальное обеспечение в СССР. - М., 1971.
4. Андреев В.С. Право граждан СССР на материальное обеспечение в старости и при нетрудоспособности и его юридические гарантии. Автореферат докт. дисс.. – М., 1966.
5. Азарова Е.Г. Пособия и льготы гражданам с детьми. – М.: ИНФРА – М – НОРМА, 1997.

6. Астрахан Е.И. Принципы пенсионного обеспечения рабочих и служащих. - М.: Госюриздат, 1961.
7. Ачаркан В.а. Государственные пенсии в СССР: Автореф. дис. д-ра юрид. наук. - М., 1969.
8. Ачаркан В.А. Государственные пенсии. - М.: Юрид. лит., 1967.
9. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. – К., 1997.
10. Болотіна Н.Б. Концепція кодифікації законодавства України про соціальне забезпечення // Право України. – 1996. - №7.
11. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять // Право України. – 2002. - №4. – С.35. 15.
12. Болотіна Н. Соціальне право України // Право України: окремі теоретичні проблеми формування та розвитку // Право України. – 2002. - №12. – С.24.
13. Богатова И.Н. Исчисление среднего заработка для оплаты отпусков и больничных. – М.: Приор, 1999.
14. Больничный лист. 3-е издание. – М.: Приор, 1998.
15. Буянова М.О., Кондратьева З.А., Кобзева С.И. Право социального обеспечения. Учебное пособие. – М.: Нолидж, 1997.
16. Гусов К.Н., Курилин М.Н. Международно-правовое регулирование труда. – М., 1992.
17. Дурденевский В. Лекции по праву социальной культуры. – М., 1929.
18. Егоров А.Н. Социально-трудовая реабилитация инвалидов и престарелых (правовой аспект). - М.: Изд-во МГУ, 1985.
19. Забелин Л.В. Теория социального обеспечения. – М., 1924.
20. Забелин Л.В. Теоретические основы социального страхования. – М., 1926.
21. Зайкин А.Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению. - М.: Изд-во МГУ, 1974.
22. Захаров М.Л., Тучкова Э.Г. Практический и научный комментарий к Закону РФ “О государственных пенсиях в Российской Федерации”. – М.: БЕК, 1997.
23. Захаров М.Л., Тучкова Э.Г. Социальное обслуживание рабочих и служащих. – М., 1987.
24. Иванова Р.И. Метод советского права социального обеспечения: Основные черты // Вестн. Моск. ун-та: Сер. “Право”. - 1983. - №4. - С.46.
25. Иванова Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод советского права социального обеспечения. – М., 1983.
26. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. - М.: Юрид. лит., 1986.

- 27.Иванкина Т.В. Проблемы правового регулирования распределения общественных фондов потребления. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979.
- 28.Киселев И.Я. Международный труд. – М.: Юристъ, 1997.
- 29.Кузьмина Т.М. Советское право социального обеспечения. – Свердловск, 1986.
- 30.Козлов А.е. Социальное обеспечение в СССР (правовые вопросы). - М.: Наука, 1981. - С.49-50.
- 31.Котляр А.И., Боченков С.Г. Справочник по пенсиям военнослужащих. 2-е изд., переаб. И доп. - М.: Воениздат, 1980.
- 32.Копейкін В. Як створити в Україні надійну систему недержавних пенсійних фондів // Праця і зарплата. - №4. – січень 2003. – С.4.
- 33.Лапка О. Соціальний захист деяких категорій державних службовцівб визначення його поняття // Право України. – 2001. - №3. – С.47.
- 34.Міщенко В.І., Гордієнко В.В. Недержавні пенсійні фонди в системі реформування пенсійної системи України // Фінанси України. – 1997. - №12. – С.32.
- 35.Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Учебное пособие. 2-е издание. – М.: Книжный мир, 1998.
- 36.Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития. – М.: Городец, 2000.
- 37.Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.Л. Право социального обеспечения. Учебное пособие для вузов. – М., 2000.
- 38.Международная организация труда. Конвенции и рекомендации. В 2-х томах. – Женева, 1991.
- 39.Надточій Б. Пенсійна реформа; які пенсії готує нам реформа // Соціальний захист. - 2001. - №3. - Ст. 42-48.
- 40.Новиков В. Пенсія для гідного життя // Урядовий Кур'єр. - 1995. – 1 липня.
- 41.Сивак С. Конституційні гарантії права на пенсійне забезпечення і пенсійна реформа // Право України. – 1997. - №12. – С.70.
- 42.Сивак С. Пенсійне страхування та пенсійна реформа: теоретичні основи // Право України. - 1999. - №10. - С. 61-63.
- 43.Сивак С. Організаційно-правові основи недержавного пенсійного страхування // Право України. – 1999. - №1. – С.119.
- 44.Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні. Курс лекцій. – К.: Юрінком Інтер, 1998.
- 45.Сирота І. Трудові і соціальні пенсії: умови їх призначення // Право України. – 1991. – 37. – С.45.

- 46.Субботенко В.К. Процедурные правоотношения в социальном обеспечении. – Томск, 1980.
- 47.Советское пенсионное право: Учебн. пособие / Под ред. М.А. Захарова. - М.: Юрид. лит., 1974.
- 48.Советское право социального обеспечения / Под ред. А.Д.Зайкина. - М.: Изд-во МГУ, 1982.
- 49.Соціальне законодавство. Збірник законів і науково-практичний коментар. Вип 1. / А.Р. Мацюк , Б.С. Стичинський , І.В. Зуб. - К.: Текст, 1992.
- 50.Сташків Б. Пенсія як об'єкт правовідносин в соціальному забезпеченні // Право України. – 1998. - №11. – С.89.
- 51.Сташків Б. Загальна характеристика юридичних фактів у пенсійному забезпеченні // Право України. – 1998. - №1. – С.115.
- 52.Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення // Право України. – 2000. - №5. – С.24.
- 53.Сташків Б. Предмет права соціального забезпечення: погляд на проблему // Право України. – 2000. - №9. – С.47.
- 54.Сташків Б. Метод права соціального забезпечення: його визначення // Право України. – 2000. - №12. – С.37.
- 55.Сташків Б. Функції права соціального забезпечення: вимоги сьогодення // Право України. – 2001. – №7. – С.66.
56. Сташків Б. Місце права соціального забезпечення в системі права України // Право України. – 2001. – №11. – С.80..
- 57.Стичинский Б.А. Проблемы совершенствования правового регулирования социального обеспечения граждан: Автореф. дис. ... канд.юрид.наук. - Харьков, 1991. - С.4.
- 58.Стичинський Б. Нові пенсії інвалідам та іншим учасникам війни, сім'ям загиблих військовослужбовців // Право України. – 1991. - №2. – С.62.
- 59.Стичинський Б. Пенсії за віком за Законом України “Про пенсійне забезпечення” // Право України. – 1992. - №3. – С.27.
- 60.Стичинський Б. Пенсії за віком: порядок обчислення розміру пенсії, нарахування надбавок і підвищень // Право України. – 1992. - №4-5. – С.32.
- 61.Стичинський Б. Пенсії по інвалідності: порядок їх призначення і виплати // Право України. – 1992. - №7. – С.39.
- 62.Стичинський Б. Пенсії у разі втрати годувальника: умови і порядок забезпечення // Право України. – 1992. - №11. – С.34.
- 63.Стичинський Б. Соціальний захист громадян: проблеми і гарантії // Право України. – 1993. - №3. – С.18.
- 64.Сулейманова Г.В. Социальное обеспечение и социальное страхование. 2-е издание. – М.: Контур, 1998.

65. Право социального обеспечения: Практикум. Нормативные акты. Образцы документов / Под ред. Э.Г. Тучковой. – М.: Новый юрист, 1997.
66. Право социального обеспечения. Учебник. 2-е издание / Под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 2002.
67. Пенсионная реформа // Библиотека журнала “Социальная защита”. – 1996. - №3.
68. Пенсійна реформа: проблеми і перспективи // Юридичний вісник України. – 2002. – 23 лютого-1 березня.
69. Полупанов М.И. Субъекты советского права социального обеспечения. Сб. научных трудов. – М.: ВЮЗИ, 1986.
70. Полупанов М.И. КЗоТ РСФСР 1922 года и его роль в развитии советского законодательства в области социального обеспечения / КЗоТ РСФСР 1922 года и современность. – М.: ВЮЗИ, 1974.
71. Прилипко С. Солідарні засади у соціальному забезпеченні // Право України. – 2003. - №1. – С.83..
72. Приходько С. Вдосконалення сфери соціального захисту громадян з огляду на адміністративну реформу в Україні // Право України. - 2002. - №9. – С.30.
73. Прокопенко В. Дві пенсії – право чи перспектива? // Право України. – 2001. - №6. – С.30.
74. Тарасова В.А. Юридические факты в области пенсионного обеспечения. – М., 1974.
75. Толкунова В.Н., Гусов К.Н. Трудовое право России: Учеб. пособие / Под ред. В.н. Толкуновой. - М.: Юрист, 1995. - С.6-7.
76. Тучкова Э.Г. Право социального обеспечения. Учебно-методическое пособие и нормативные акты о пособиях и компенсационных выплатах. – М.: ТЭИС, 1995.
77. Тучкова Э.Г. Формирование системы пенсионного обеспечения России (правовые проблемы). В книге: пенсионная реформа в России. Оценка специалистов.
78. Фогель Я.М. Право на пенсию и его гарантии. - М.: Юрид. лит., 1982.
79. Фогель Я.М. Социальное обслуживание в СССР. – М., 1980.
80. Четыркин Е. Принципы финансирования систем пенсионного обеспечения // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. - №6. – С.20.
81. Шайхатдинов В.Ш. Теоретические проблемы советского права социального обеспечения. – Свердловск, 1986.
82. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения Российской Федерации. Учебное пособие. Вып.1- Екатеринбург, 1996.

Орієнтовні питання до заліку по курсу “Право соціального забезпечення України”

1. Конституція України про соціальне забезпечення та захист громадян.
2. Історія виникнення та становлення права соціального забезпечення.
3. Поняття права соціального забезпечення як галузі права і науки.
4. Види і форми соціального забезпечення і захисту за законодавством України.
5. Співвідношення термінів “соціальне забезпечення” і “соціальний захист”.
6. Предмет права соціального забезпечення.
7. Пенсійні відносини як основний вид предмету права соціального забезпечення.
8. Поняття та особливості методу права соціального забезпечення.
9. Система права соціального забезпечення.
10. Розмежування права соціального забезпечення із суміжними галузями права.
11. Поняття джерела права соціального забезпечення.
12. Конституція як джерело права соціального забезпечення.
13. Закони як джерела права соціального забезпечення.
14. Підзаконні нормативні акти як джерела права соціального забезпечення.
15. Міжнародні договори як джерела права соціального забезпечення.
16. Основні напрями реформування законодавства України про соціальне забезпечення в умовах формування ринкової економіки.
17. Поняття принципу права соціального забезпечення.
18. Система галузевих принципів права соціального забезпечення.
19. Зміст принципів правового регулювання соціального забезпечення.
20. Поняття правовідносин у сфері права соціального забезпечення.
21. Основні види суспільних відносин в соціальному забезпеченні: по матеріальному забезпеченню і соціальному обслуговуванню, їх загальна характеристика.
22. Загальна характеристика суб'єктів і об'єктів правовідносин у соціальному забезпеченні.
23. Загальна і спеціальна правоздатність в системі правовідносин в соціальному забезпеченні.

24. Дієздатність в правовідносинах по соціальному забезпеченні.
25. Юридичні факти в соціальному забезпеченні, їх класифікація і значення.
26. Процесуальні відносини у праві соціального забезпечення та їх стадії.
27. Пенсійний фонд України як основний орган по нарахуванню та виплаті пенсій в Україні.
28. Порядок формування і використання коштів Пенсійного фонду України.
29. Вищі органи державної влади та функції зі здійснення соціального забезпечення.
30. Місцеві органи державної влади в системі соціального забезпечення.
31. Міністерство праці і соціальної політики України: основні повноваження та завдання.
32. Управління соціального захисту населення як орган по здійсненню соціального забезпечення.
33. Поняття “страховий стаж”, його види і значення у праві соціального забезпечення.
34. Нарахування стажу роботи ля призначення трудових пенсій.
35. Вислуга років і її значення в праві соціального забезпечення.
36. Докази трудового стажу.
37. Поняття і види пенсій за віком.
38. Умови виникнення права на пенсійне забезпечення за віком.
39. Особливості пільгового пенсійного забезпечення за віком окремих категорій працівників.
40. Пенсійне забезпечення за віком учасників і інвалідів війни, сімей загиблих воїнів.
41. Пенсії багатодітним матерям і матерям інвалідів з дитинства.
42. Поняття і умови призначення пенсій за вислугу років.
43. Примірний перелік видів суспільно-корисної діяльності, період виконання якої зараховують до спеціального стажу, дає право на пенсію за вислугу років.
44. Пенсійне забезпечення громадян, які проходили військову службу чи службу в органах внутрішніх справ.
45. Пенсія за вислугу років працівникам цивільної авіації.
46. Пенсія за вислугу років державним службовцям, суддям, працівникам прокуратури і митних органів.
47. Пенсія за вислугу років окремим працівникам галузей народного господарства.
48. Поняття пенсії з інвалідності та її особливості.
49. Медичні і правові критерії інвалідності.

50. Види пенсій з інвалідності: умови призначення і розміри пенсій.
51. Пенсії з інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання.
52. Сутність обов'язкового соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності.
53. Пенсії з інвалідності внаслідок загального захворювання.
54. Особливості пенсійного забезпечення з інвалідності окремих категорій громадян.
55. Поняття пенсії на випадок втрати годувальника.
56. Склад членів сім'ї, які користуються правом на пенсію в разі втрати годувальника.
57. Умови призначення пенсії в разі втрати годувальника.
58. Особливості пенсійного забезпечення окремих категорій сімей у зв'язку з втратою годувальника.
59. Пенсія сім'ям за Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи".
60. Пенсії сім'ям за законодавством про вислугу років.
61. Підстави призначення соціальної пенсії та її розмір.
62. Поняття та класифікація допомог за законодавством про соціальне забезпечення
63. Порядок та умови призначення окремих видів соціальної допомоги з сім'ям дітьми.
64. Порядок призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.
65. Поняття та умови призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності.
66. Строку виплати та розміри допомоги по тимчасовій непрацездатності.
67. Підстави позбавлення допомоги по тимчасовій непрацездатності.
68. Підстави призначення допомоги по безробіттю та її розмір.
69. Строки виплати допомоги по безробіттю.
70. Інші виплати за державним соціальним страхуванням.
71. Загальна характеристика нормативних актів, що регулюють пільги в соціальному забезпеченні.
72. Громадяни, що користуються пільгами за системою соціального забезпечення.
73. Правовий статус ветеранів війни, праці, військової служби.
74. Пільги встановлені для інвалідів війни, учасників бойових дій та учасників війни.

75. Пільги, встановлені для ветеранів праці, осіб похилого віку в Україні.
76. Пільги для ветеранів військової служби.
77. Способи захисту прав громадян в сфері соціального забезпечення.
78. Судовий порядок захисту прав громадян у соціальній сфері.
79. Адміністративний (спеціального) способу захисту прав громадян у соціальній сфері.
80. Поняття міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення.
81. Джерела міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення
82. Співробітництво країн СНД у пенсійному забезпеченні.